

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΑΔΑ – Ο ΤΟΠΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΑΝΘΡΩΠΟΙ

**ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΑΣΚΗΣΕΙΣ –
ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ
ΤΟΥ ΤΕΤΡΑΔΙΟΥ ΕΡΓΑΣΙΩΝ**

Περιεχόμενα

I. Η ΑΘΗΝΑ	
1. Η Αττική πριν από 9000 χρόνια	3
2. Τα έξι έκαστης πόλεως ιδιώματα	5
3. Κατά ιχθυοπωλών	7
4. Γυναίκες στην Αθήνα των κλασικών χρόνων	9
5. Διαζύγιο με το ζόρι	12
6. Η εταιρία που ατύχησε	14
7. Ο αφηρημένος	15
Διαθεματικές ασκήσεις και δραστηριότητες	18
II. Η ΣΠΑΡΤΗ	
8. Η εκπαίδευση των κοριτσιών	32
III. Η ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ	
9. Οι τελευταίες ώρες του Φιλίππου	35
IV. Η ΘΗΒΑ	
10. Η άνοδος της Θήβας	45
V. Η ΚΟΡΙΝΘΟΣ	
11. Πόθεν έσχες;	47
VI. Η ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ	
12. Δύο Συρακούσιες στην Αλεξάνδρεια	49
VII. ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΘΛΗΜΑΤΑ	
13-14. Πέρα από τα αγωνίσματα	51

I. Η ΑΘΗΝΑ

1. Η Αττική πριν από 9000 χρόνια

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ-ΑΣΚΗΣΕΙΣ-ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Να γράψετε σε δύο στήλες πώς ήταν η μυθική Αττική και πώς η Αττική της εποχής του Πλάτωνα, σύμφωνα με όσα αναφέρονται στο κείμενο.

Η μυθική Αττική:	Η Αττική της εποχής του Πλάτωνα:
<ul style="list-style-type: none">• Είχε ιδιαίτερα εύφορο/γόνιμο έδαφος, με χώμα παχύ και μαλακό.• Υπήρξε τόπος που παράγει σε πολύ μεγάλες ποσότητες τα πάντα (είχε μεγάλη γεωργική παραγωγή και καρποφορία) και προσέφερε άφθονη τροφή στα ζώα.• Ήταν πολύ όμορφος τόπος.• Υπήρχαν μεγάλα δάση με ψηλά δέντρα.• Είχε άφθονα νερά από πηγές και ποτάμια.	<ul style="list-style-type: none">• Ήταν «λεπτόγεως» (είχε λεπτό στρώμα γης), το έδαφός της δηλαδή δεν είχε παχύ χώμα κι επομένως δεν ήταν τόσο εύφορος τόπος, όσο στα μυθικά χρόνια.• Εντούτοις, σε σύγκριση με πολλούς άλλους τόπους, η γη παρέμενε εύφορη, με πολλές καλλιέργειες.• Τα δάση είχαν αποψιλωθεί.• Δεν υπήρχε αρκετή τροφή για τα ζώα (μερικά βουνά μάλιστα παρείχαν τροφή μόνο στις μέλισσες).• Υπήρχε πρόβλημα λειψυδρίας, καθώς τα νερά των βροχών χύνονταν στη θάλασσα και χάνονταν.

2. Πώς «αποδεικνύεται» ότι η Αττική της εποχής του Πλάτωνα είναι απομεινάρι της πολύ πιο εύφορης και πολύ πιο πλούσιας μυθικής Αττικής, 9000 χρόνια πριν;

Ο Πλάτωνας συμπεραίνει ότι η μυθική Αττική ήταν πολύ πιο εύφορος και πλούσιος τόπος σε σύγκριση με την εποχή του, κρίνοντας απ' ό,τι είχε απομείνει στα χρόνια του.

Συγκεκριμένα: Συμπεραίνει ότι η μυθική Αττική ήταν ιδιαίτερα εύφορη γη, βλέποντας ότι ο τόπος αυτός, ακόμη και στα χρόνια του, «μπορεί να συναγωνιστεί οποιοδήποτε τόπο ως προς το ότι ευδοκιμούν τα πάντα και συγχρόνως υπάρχει πλούσια καρποφορία και άφθονη τροφή για όλα τα ζώα».

Επίσης, συμπεραίνει ότι στη μυθική Αττική υπήρχαν μεγάλα δάση ψηλών δέντρων, που έδιναν άφθονη ξυλεία για στέγες κτηρίων, βλέποντας πολλές τέτοιες στέγες να σώζονται ακέραιες ακόμα και στην εποχή του.

Τέλος κρίνει ότι στη μυθική Αττική υπήρχαν πολλές πηγές με τρεχούμενα νερά και ποτάμια, παρατηρώντας ότι «σώζονται ακόμα και σήμερα ιερά εκεί που άλλοτε ήταν οι πηγές τους».

Για ν' αποδείξει ότι η Αττική της εποχής του είναι «απομεινάρι του τότε εδάφους», αναφέρεται στις γεωλογικές μεταβολές που συνέβησαν σ' αυτά τα εννέα χιλιάδες χρόνια ως συνέπεια καιρικών φαινομένων (κατακλυσμαίων βροχών).

3. Να επισημάνετε ένα ζωτικής σημασίας στοιχείο, στο οποίο αποδίδει ιδιαίτερη βαρύτητα ο Ξενοφών (Κείμενο 1 του Βιβλίου σας), ενώ απουσιάζει εντελώς από το κείμενο του Πλάτωνα.

Ο Ξενοφώντας στο Κείμενο 1 του σχολικού βιβλίου αποδίδει ιδιαίτερη βαρύτητα στον ορυκτό πλούτο της Αττικής γης, που αποτελεί, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει, τα «παντοτινά αγαθά» της.

Συγκεκριμένα αναφέρεται στο μάρμαρο, «από το οποίο κατασκευάζονται και ωραιότατοι ναοί και ωραιότατοι βωμοί και έξοχα αγάλματα για τους θεούς», καθώς και στα πλούσια κοιτάσματα αργύρου.

4. Ακροστιχίδα (Φυτό ιδιαίτερα αγαπητό στις μέλισσες – το μέλι της Αττικής ήταν φημισμένο):

- 1 ΘΕΑΤΡΟ
- 2 ΥΜΗΤΤΟΣ
- 3 ΜΑΡΜΑΡΟ
- 4 ΑΡΓΥΡΟΣ
- 5 ΡΗΤΟΡΕΙΑ
- 6 ΙΩΝΙΚΕΣ

2. Τα εξ εκάστης πόλεως ιδιώματα

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ-ΑΣΚΗΣΕΙΣ-ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. α) Για καθένα από τα δυο πρώτα κείμενα (α,β) σημειώστε πάνω σ' ένα χάρτη τον τόπο προέλευσης κάθε προϊόντος.
β) Από ποια ευρύτερη περιοχή προέρχονται τα αναφερόμενα στο πρώτο κείμενο χαρακτηριστικά προϊόντα; (Έχετε τη δυνατότητα να αγνοήσετε έναν από τους τόπους προέλευσης.)
γ) Δε γνωρίζουμε πού κατέληγαν τα προϊόντα που αναφέρονται στο πρώτο κείμενο. Μήπως θα μπορούσαμε ν' αποκλείσουμε κάποιον ή κάποιους τόπους ως τόπους προορισμού;

α)

Προϊόντα:	Τόπος προέλευσης:
• καζάνια	< Άργος
• κρασί	< Φλειούντας (πόλη της βόρειας Πελοποννήσου, κοντά στη Νεμέα)
• κουβέρτες	< Κόρινθος
• ψάρια	< Σικυώνα (πόλη της βόρειας Πελοποννήσου)
• τυρί	< Σικελία
• άρωμα	< Αθήνα
• χέλια	< Βοιωτία

Σημ. Από τον παραπάνω πίνακα απουσιάζει η Ηλεία και το Αίγιο, διότι θεωρούμε ότι ο «μάγειρας» και οι «αυλητρίδες» δεν αποτελούν «προϊόντα».

β) Αποκλείοντας τη Σικελία, βλέπουμε ότι τα χαρακτηριστικά προϊόντα που αναφέρονται στο πρώτο κείμενο προέρχονται από τη νότια Ελλάδα και συγκεκριμένα τη βόρεια Πελοπόννησο και την Αττικοβοιωτία.

γ) Η διακίνηση και εισαγωγή των προϊόντων που αναφέρονται στο πρώτο κείμενο προϋποθέτει ασφαλώς την ανάπτυξη του εμπορίου και των εμπορικών σχέσεων και επαφών (από ξηρά και από θάλασσα) μεταξύ των ελληνικών πόλεων. Επίσης, θα πρέπει να λάβουμε υπόψη μας ότι τα εκλεκτά αυτά προϊόντα προορίζονταν προφανώς για την προετοιμασία ενός πλούσιου δείπνου –ή μάλλον συμποσίου.

Με τα παραπάνω δεδομένα θα πρέπει ν' αποκλείσουμε ως πιθανούς τόπους προορισμού τη Σπάρτη αλλά και τον ευρύτερο γεωγραφικό χώρο της βόρειας Ελλάδας (Ηπειρος, Μακεδονία), διότι εκεί είτε δεν οργανώνονταν συμπόσια, είτε δεν είχαν αναπτυχθεί εμπορικές σχέσεις με τις πόλεις της Πελοποννήσου που αναφέρονται στο κείμενο.

2. Σε ποιο πλαίσιο παραπέμπουν τα χαρακτηριστικά προϊόντα του πρώτου κειμένου;

Τα «ιδιώματα», τα χαρακτηριστικά προϊόντα που αναγράφονται στο κείμενο, παραπέμπουν ασφαλώς στην οργάνωση, την προετοιμασία ενός συμποσίου. Συγκεκριμένα στο σωζόμενο απόσπασμα ο κωμικός ποιητής Αντιφάνης μας δίνει πληροφορίες για τις «συμποτικές ειδικότητες» κάθε Πελοποννησιακής πόλης.

3. Τι το κοινό έχουν τα χαρακτηριστικά προϊόντα του δεύτερου κειμένου;

Πρόκειται για ζώα που χρησιμοποιούνται στην κτηνοτροφία: κατσίκες, πρόβατα και γουρούνια, καθώς και σκυλιά ως φύλακες των ποιμνίων, των κοπαδιών.

4. Ακροστιχίδα (Βασιλιάς της Μακεδονίας για τον οποίο οι Αθηναίοι δεν είχαν την καλύτερη γνώμη)

1 ΠΕΡΙΚΛΗΣ

2 ΕΛΛΗΣΠΟΝΤΟΣ

3 ΡΟΔΟΣ

4 ΔΙΟΝΥΣΟΣ

5 ΙΔΙΩΜΑΤΑ

6 ΚΥΡΗΝΗ

7 ΚΥΠΑΡΙΣΣΙ

8 ΑΡΚΑΔΙΑ

9 ΣΙΚΕΛΙΑ

Πρόκειται για τον Περδίκκα Β', βασιλιά της Μακεδονίας για τριάντα χρόνια περίπου (450-414 π.Χ.), επί των ημερών του οποίου η Μακεδονία έγινε ισχυρή δύναμη και υπολογίσιμος παράγοντας της ελληνικής πολιτικής. Επειδή στα χρόνια του Πελοποννησιακού πολέμου συμμαχούσε άλλοτε με τους Αθηναίους και άλλοτε με τους Σπαρτιάτες, εθεωρείτο γενικά αναξιόπιστος ως σύμμαχος και ήταν μισητός στους Αθηναίους.

3. Κατά ιχθυοπωλών

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ-ΑΣΚΗΣΕΙΣ-ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Πιστεύετε ότι οι τρεις νομοθετικές ρυθμίσεις που αναφέρονται στα δυο κείμενα (α, β) είναι επινοημένες από τους κωμικούς ποιητές ή ότι κάποια ή κάποιες από αυτές θα μπορούσαν να είναι ρυθμίσεις που ίσχυαν πραγματικά; Γενικότερα, θεωρείτε πιθανό να υπήρχαν σχετικές ρυθμίσεις για τη διακίνηση των ψαριών;

Σαφέστατα είναι πιθανό να ίσχυε πραγματικά –και μάλλον ίσχυε– η πρώτη από τις τρεις νομοθετικές ρυθμίσεις, αυτή που αναφέρεται στο πρώτο κείμενο (:«δεν τους επιτρέπεται πλέον να καταβρέχουν τα ψάρια», για να μην εξαπατούν τους πελάτες και πουλούν τα μπαγιάτικα ψάρια για φρέσκα). Αντίθετα οι άλλες δυο («να μην πουλάνε πια οι ψαράδες καθιστοί τα ψάρια, αλλά, ώσπου να ξεπουλήσουν, όρθιοι» και «να τα πουλάνε κρεμασμένοι») αποτελούν ολοφάνερα κωμικά ευρήματα, υπερβολές που υπηρετούν με τη δηκτικότητά τους το κωμικό αποτέλεσμα.

Ασφαλώς θεωρούμε πιθανό να υπήρχαν στην αρχαία Αθήνα νομοθετικές ρυθμίσεις –σαν αυτή που αναφέρεται στο πρώτο κείμενο– σχετικά με τη διακίνηση και πώληση των ψαριών, καθώς τα ψάρια αποτελούσαν βασικό είδος διατροφής του Αθηναίου. Ενδεικτικό είναι το γεγονός ότι η λέξη «ὄψον», που σήμαινε γενικά «προσφάι» (ό,τι τρώει κανείς μαζί με το ψωμί), στην Αθήνα απέκτησε την ειδικότερη σημασία «ψάρι» (ὄψον > ὀψάριον > ψάρι). Εξάλλου η τιμιότητα των ιχθυοπωλών, όπως μας πληροφορούν οι αρχαίοι κωμωδιογράφοι, ήταν αμφιλεγόμενη, επομένως είναι εύλογο να ίσχυαν ειδικές νομοθετικές ρυθμίσεις για την προστασία του αγοραστικού κοινού.

2. Ποιους ποιητές νομίζετε ότι πρέπει να εννοεί ο Ξέναρχος στο πρώτο κείμενο (α), όταν τους καταλογίζει έλλειψη πρωτοτυπίας, τους επικούς, τους τραγικούς ή τους κωμικούς; (Αν δυσκολεύεστε να απαντήσετε, ζητήστε προηγουμένως από τον καθηγητή σας να σας διαβάσει από την *Ανθολογία Αρχαίας Ελληνικής Γραμματείας*, που έχει εκδώσει ο ΟΕΔΒ, το Κείμενο 86, τομ. Α', σελ. 480-483).

Ο Ξέναρχος στο ανθολογούμενο απόσπασμα εμφανίζεται ιδιαίτερα επικριτικός απέναντι στους ποιητές: «Οι ποιητές είναι φούμαρα. Δεν έχουν ίχνος πρωτοτυπίας. Το μόνο που κάνουν όλοι τους είναι να γυρίζουν τα ίδια και τα ίδια μια έτσι μια αλλιώς».

Αναμφίβολα οι ποιητές που πάσχουν από έλλειψη πρωτοτυπίας είναι οι τραγικοί, οι οποίοι –όπως επιβεβαιώνεται και από το *Κείμενο 86 της Ανθολογίας Αρχαίας Ελληνικής Γραμματείας*– δεν επινοούσαν κάθε φορά από την αρχή τις υποθέσεις των έργων τους, αλλά αντλούσαν τα θέματά τους απ’ τη μεγάλη δεξαμενή των μύθων, κι έτσι ήταν λίγο-πολύ εκ των προτέρων γνωστά στους θεατές.

3. α) Να εντοπίσετε μια παρομοίωση που υπάρχει στο δεύτερο κείμενο (β) και μια στο *Κείμενο 3α του Βιβλίου σας* και να προσδιορίσετε από ποιο χώρο προέρχονται οι παρομοιώσεις.

β) Με βάση το χώρο από τον οποίο προέρχονται οι παρομοιώσεις, θα μπορούσαμε να βγάλουμε κάποιο συμπέρασμα για την απήχηση που ενδεχομένως είχε ο συγκεκριμένος χώρος;

α) Στο δεύτερο κείμενο του *Τετραδίου* εντοπίζουμε μια παρομοίωση στους δυο τελευταίους στίχους. Σ’ αυτούς παρομοιάζονται οι ιχθυοπώλες –οι οποίοι, σύμφωνα με την επινοημένη νομοθετική ρύθμιση που αναφέρει ο κωμικός ποιητής, είναι υποχρεωμένοι να πουλούν τα προϊόντα τους κρεμασμένοι– με τους θεούς, που εμφανίζονταν απρόοπτα στο τέλος πολλών τραγωδιών, κυρίως του Ευριπίδη, σα να έρχονταν απ’ τον ουρανό, με τη βοήθεια της «μηχανής», ενός γερανού, για να δώσουν λύση στον τραγώδεια –ή να υπογραμμίσουν το αδιέξοδο. Ολοφάνερο το δηκτικό σχόλιο του κωμωδιογράφου για το εύρημα του «από μηχανής θεού», που έμμεσα αναφέρει ότι απωθεί τους θεατές, όπως η υποχρέωση των ιχθυοπωλών να πουλούν τα ψάρια τους κρεμασμένοι θα έδιωχνε πιο γρήγορα τους πελάτες.

Στο *Κείμενο 3α του Βιβλίου* οι βλοσυροί και απρόσιτοι ιχθυοπώλες παρομοιάζονται με τους επιφανείς στρατηγούς στην Αθήνα, οι οποίοι, αν και είχαν διαπρέψει σε πολλές πολεμικές επιχειρήσεις και είχαν τιμηθεί από την πόλη, ήταν πιο προσιτοί και προσηνείς. Το κωμικό αποτέλεσμα προκύπτει από την αταίριαστη σύγκριση των ταπεινών ιχθυοπωλών και των υψηλών στην κοινωνική ιεραρχία αξιωματούχων.

β) Και οι δυο παρομοιώσεις προέρχονται από χώρους γνώριμους στους Αθηναίους πολίτες, αφού αποτελούσαν «τόπους αναφοράς» του δημόσιου βίου τους. Πρόκειται για την «άγορά», το πολιτικό κι εμπορικό κέντρο της πόλης, στο οποίο θα μπορούσαν να συναντήσουν τους προβεβλημένους στρατηγούς –αλλά και τους ταπεινούς ιχθυοπώλες, που είχαν κάπου εκεί τους πάγκους τους– και για το Διονυσιακό θέατρο, στο οποίο παρακολουθούσαν θεατρικές παραστάσεις. Είναι γνωστό ότι οι Αθηναίοι πολίτες έδειχναν ενδιαφέρον για τα «κοινά», τις δημόσιες υποθέσεις, και περιέβαλαν με ιδιαίτερη εκτίμηση τους στρατιωτικούς και πολιτικούς άρχοντες, όπως επίσης η προσέλευσή τους στις θεατρικές παραστάσεις κατά τη διάρκεια των δραματικών αγώνων ήταν πάνδημη.

4. Ακροστιχίδα (Η αρχαία ελληνική λέξη που σημαίνει «ψάρι»)

1 ΙΧΘΥΟΠΩΛΑΙ

2 ΧΟΛΗ

3 ΘΕΟΣ

4 ΥΨΗΛΕΣ

5 ΣΤΡΑΤΗΓΟΙ

4. Γυναίκες στην Αθήνα των κλασικών χρόνων

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ-ΑΣΚΗΣΕΙΣ-ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Σε ποια σημεία εστιάζει την κριτική της η Μήδεια, όταν μιλάει για τη μειονεκτική θέση των γυναικών;

Η Μήδεια, για να τεκμηριώσει τον ισχυρισμό της ότι «απ' όλα τα πλάσματα που έχουν πνοή και λογικό η γυναίκα είναι το πιο αξιολύπητο», αναφέρει:

α) Ότι είναι αναγκασμένη ν' «αγοράσει σύζυγο». Ασφαλώς αναφέρεται στο θεσμό της προίκας, της προσφοράς δηλαδή χρημάτων από τον πατέρα της νύφης στο γαμπρό, που ίσχυε στην Αθήνα του 5^{ου} αι. π.Χ. Αξίζει να σημειωθεί ότι τα χρήματα αυτά τα διαχειριζόταν ο σύζυγος και σε περίπτωση διαζυγίου επιστρέφονταν.

β) Ότι ο άντρας με το γάμο γίνεται «κύριος του κορμιού της», ορίζει δηλαδή τη ζωή και το σώμα της. Αυτό το «κακό», η αδυναμία της γυναίκας να ορίσει τον εαυτό της ακόμα και στην ερωτική συνεύρεση, στην οποία ο άνδρας είχε τον απόλυτο και αποκλειστικό έλεγχο, είναι –όπως αναφέρει η Μήδεια– «πικρότερο», μεγαλύτερο από το πρώτο.

γ) «Ο χωρισμός για τη γυναίκα είναι στίγμα», ντροπή, καταισχύνη και συνοδεύεται από κοινωνική κατακραυγή. Σε απόσπασμα του κωμικού ποιητή Αναξανδρίδη διαβάζουμε: «Είναι δύσκολος και ανηφορικός ο δρόμος για να γυρίσει από τον άντρα της πίσω στο σπίτι του πατέρα της η γυναίκα η κόσμια. Αυτόν τον γυρισμό τον συνοδεύει ντροπή».

δ) Δεν έχει δικαίωμα «στον άντρα της να λέει όχι». Υποτάσσεται πλήρως, δεν έχει γνώμη.

ε) Ζει εξολοκλήρου μέσα στο σπίτι. Δεν έχει πολιτικά δικαιώματα, δε μορφώνεται, δεν έχει κοινωνική ζωή. Είναι αφιερωμένη στη φροντίδα του άντρα της και τη διαχείριση του «οίκου».

2. Με βάση όσα αναφέρει η Μήδεια, ποια πρέπει να ήταν για τις αντιλήψεις των αρχαίων η «αποστολή» (κύριο έργο) του άντρα και ποια της γυναίκας;

Στην κοινωνία της κλασικής Αθήνας οι γυναίκες θεωρούνταν υποδεέστερες από τον άνδρα, αποκλείονταν από κάθε δημόσιο αξίωμα, είχαν ελάχιστα δικαιώματα, δεν εκπαιδεύονταν και παρέμεναν περιορισμένες στο σπίτι μακριά από τα βλέμματα των ανδρών, ασχολούμενες με τη διαχείριση του «οίκου», λογιζόμενες μάλλον ως «παιδοποιητικές μηχανές». Κύρια απασχόλησή τους ήταν οι δουλειές του νοικοκυριού (:κουζίνα, πλέξιμο και υφαντική), η ανατροφή των κοριτσιών τους μέχρι να παντρευτούν και των γιών τους μέχρι τα επτά τους χρόνια περίπου.

Αντίθετα, ο άντρας εργάζεται έξω από το σπίτι, συμμετείχε στα κοινά και, όπως φαίνεται από το κείμενο 1 του *Τετραδίου*, σημαντική αποστολή του ήταν η συμμετοχή του στις πολεμικές επιχειρήσεις (:«εκείνοι πολεμάνε με το δόρυ»). Ο άντρας ήταν πολεμιστής, υπερασπιζόταν την πόλη και έπαιρνε μέρος στους πολεμικούς αγώνες και τις εκστρατείες. Η δραστηριότητα αυτή και η διάκριση σ' αυτό το πεδίο του έδινε «τιμή», αυξημένο κοινωνικό γόητρο.

3. Θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι, για τις αντιλήψεις της εποχής εκείνης, η στάση που ισχυρίζεται ότι κρατούσε ο κατηγορούμενος απέναντι στη γυναίκα του πρέπει να ήταν η αναμενόμενη για το «σωστό» σύζυγο; (Μην ξεχνάτε πού και για ποιον λόγο ο Ευφίλητος λέει όλα αυτά που λέει).

Ο Ευφίλητος, παρουσιάζοντας τη στάση που κρατούσε απέναντι στη γυναίκα του μετά το γάμο, κάνει λόγο για μια «χαλαρή επιτήρηση». Γενικά, η επιτήρηση, το «φυλάττειν», ήταν ο κλήρος της γυναίκας, καθώς αποτελούσε υποχρέωση πρώτα του πατέρα και στη συνέχεια του συζύγου. Με δεδομένο λοιπόν ότι ο Ευφίλητος –όπως αναφέρει στο κείμενο– δεν επιτηρούσε τη γυναίκα του αυστηρά, αλλά, χωρίς να της δίνει βέβαια απόλυτη ελευθερία –πράγμα σχεδόν αδιανόητο για τα ήθη της αρχαίας Αθήνας–, φρόντιζε να μην τη δυσαρεστεί, θα μπορούσαμε να τον χαρακτηρίσουμε μάλλον «φιλελεύθερο» και «προοδευτικό» σύζυγο για την εποχή του. Παραδέχεται μάλιστα ότι η επιτήρηση αυτή χαλάρωσε ακόμη περισσότερο μετά τη γέννηση του παιδιού τους, όταν της παρέδωσε πλέον χωρίς καμία επιφύλαξη «ότι είχε και δεν είχε». Σαφώς η ελευθεριότητα και η «ισότητα» αυτή στο αντρώγυνο δεν ήταν ο κανόνας στην αρχαία Αθήνα.

Φυσικά όσα αναφέρει ο κατηγορούμενος υπηρετούν συγκεκριμένη σκοπιμότητα, επομένως μπορούμε ν' αμφιβάλουμε για την ειλικρίνεια και την αντικειμενικότητά του. Ο Ευφίλητος, για να υπερασπιστεί τον εαυτό του και να γίνει συμπαθής, παρουσιάζεται ως

θύμα μιας πανούργας και ανήθικης γυναίκας, η οποία τον εξαπάτησε και τον εξευτέλισε, μολονότι εκείνος της συμπεριφέρθηκε άψογα και της έδειξε μεγάλη –μεγαλύτερη απ’ ό,τι συνηθιζόταν– εμπιστοσύνη.

4. Όσα λέγονται από τη γυναίκα του Ευφίλητου για την «επίθεσή» του στη μικρή (νεαρή δούλη), μήπως θα μπορούσαν να λειτουργήσουν στο δικαστήριο εις βάρος του κατηγορουμένου;

Ο Ευφίλητος αναφέρει στο δικαστήριο ότι ερωτοτροπούσε με τη «μικρή» (τη νεαρή δούλη) και ότι κάποια μέρα μεθυσμένος της επιτέθηκε. Όταν μάλιστα η γυναίκα του έδειξε ενοχλημένη από τη συμπεριφορά του, εκείνος παραδέχεται ότι γελούσε.

Σήμερα μια τέτοια ομολογία θα λειτουργούσε σαφώς εις βάρος του. Δε συνέβαινε όμως το ίδιο στην αρχαία Αθήνα. Στην κοινωνία αυτή ο άντρας, σε αντίθεση με τη νόμιμη σύζυγο που ζει αποκλεισμένη στο γυναικωνίτη, ήταν απεριόριστα πολυγαμικός: Είχε τις παλλακίδες, τις εταίρες, τις πόρνες, ακόμα και τις δούλες. Μια τέτοια συμπεριφορά λοιπόν δεν είναι καταδικαστέα αλλά κοινωνικά αποδεκτή.

5. Ο κατηγορος στο τρίτο κείμενο (γ) πρέπει να ήταν εύπορος. Από ποια στοιχεία συνάγεται αυτό;

Μπορούμε να συμπεράνουμε ότι ο κατηγορος ήταν εύπορος από τα παρακάτω στοιχεία:

α) Είχε αναλάβει τριήραρχος. Η τριηραρχία ήταν η δαπανηρότερη «λειτουργία» στην αρχαία Αθήνα, καθώς όποιος την αναλάμβανε είχε την υποχρέωση να καλύπτει για ένα χρόνο τη δαπάνη για μια τριήρη.

β) Έμενε σ’ ένα μεγάλο διώροφο σπίτι με αυλή.

γ) Είχε πολλές δούλες, που διέμεναν σε ξεχωριστά δώματα, τον «πύργο», μαζί με τη σύζυγό του.

δ) Είχε πλούσια οικοσκευή.

ε) Ήταν κτηματίας και, όπως μαθαίνουμε από την «κατάσχεση» που του έκαναν οι κατηγορούμενοι, είχε τουλάχιστον πενήντα πρόβατα και ανθρώπους (βοσκούς) στη δούλεψή του. Επίσης είχε οικονομική ευχέρεια, διέθετε «μετρητά», και αναφέρεται ότι «είχε καταθέσει στην τράπεζα το ποσό που είχε επιδικαστεί» στους κατηγορουμένους.

6. Ακροστιχίδα (Μερικοί τον θεωρούν κορυφαία στιγμή στη ζωή μιας γυναίκας)

1 ΓΕΩΡΓΙΑ

2 ΑΘΛΗΤΙΚΕΣ

3 ΜΑΛΛΙ

4 ΟΙΚΟΣ

5 ΣΙΩΠΗ

5. Διαζύγιο με το ζόρι

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ-ΑΣΚΗΣΕΙΣ-ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. α) Με ποιο σκεπτικό, σύμφωνα με όσα λέει η κόρη, ο πατέρας της θέλει να τη χωρίσει από τον άντρα με τον οποίο ο ίδιος την είχε παντρεύει; β) Ποια είναι τα αντεπιχειρήματα της κόρης;

α) Ο πατέρας θέλει να χωρίσει την κόρη του από τον άντρα με τον οποίο ο ίδιος την είχε παντρεύει, επειδή εκείνος έχασε την περιουσία του (βλ. στ. 19). Πιστεύει ότι κοντά σ' ένα φτωχό σύζυγο θα είναι δυστυχισμένη και γι' αυτό επιθυμεί να την παντρεύει ξανά μ' έναν άντρα πλούσιο, «για να μην υποφέρει όλη της τη ζωή».

β) Η κόρη προβάλλει τα εξής αντεπιχειρήματα:

1. Ο άντρας της δεν έχει διαπράξει κάποιο αδίκημα σε βάρος της.
2. Ζει καλά με τον άντρα της: «Εκείνος μου φέρθηκε όπως περίμενα να μου φερθεί και ό,τι ευχαριστεί αυτόν ευχαριστεί κι εμένα ... είναι καλός μαζί μου».
3. Τα πλούτη δεν μπορούν να της δώσουν «μεγαλύτερη χαρά απ' ό,τι ο (καλός) άντρας».
4. Δεν είναι «δίκαιο ή πρόπον», αφού μοιράστηκε μαζί του «τα καλά που είχε», τώρα που έχασε την περιουσία του «να μη μοιραστεί την πενία του».
5. Κάνει έναν υποθετικό συλλογισμό: «Αν ο άντρας που είναι να με πάρε τώρα, αν χάσει και αυτός την περιουσία του, θα με δώσεις σε άλλον άντρα; Και αν τη χάσει και εκείνος, σε άλλον;» Και καταλήγει: «Έως τότε θα δοκιμάζεις την τύχη πάνω στη ζωή τη δική μου;»
6. Θεωρεί ότι από τη στιγμή που παντρεύτηκε ορίζει η ίδια τη ζωή της: «Άπαξ και με έδωσες, από εκεί κι έπειτα είναι δική μου ευθύνη να αντιμετωπίσω το ζήτημα, και δικαίως. Γιατί αν κρίνω όχι σωστά, θα βλάψω τη ζωή τη δική μου».

2. Θα μπορούσε η κόρη να προβάλλει τα επιχειρήματά της ενώπιον ενός αθηναϊκού δικαστηρίου;

Στην αρχαία Αθήνα οι ευπόληπτες γυναίκες δεν παρίσταντο στα δικαστήρια, παρά μόνο για να προκαλέσουν τον οίκτο και να πετύχουν έτσι την αθώωση αρρένων συγγενών. Επομένως η κόρη δεν είχε τη δυνατότητα να προβάλλει τα επιχειρήματά της ενώπιον ενός αθηναϊκού δικαστηρίου της εποχής.

3. Ας υποθέσουμε ότι ένας άνθρωπος του θεάτρου θέλει να παίξει το απόσπασμα του *Τετραδίου*, ακολουθώντας όσο γίνεται πιο πιστά τις ενδείξεις του ίδιου του κειμένου, και σας ζητάει να τον βοηθήσετε. Διαβάζοντας μόνος του το κείμενο, υπογράμμισε: α) τις δυο αποστροφές στους θεούς (στ. 27, 39), β) τις αλληπάλληλες ερωτήσεις και γ) την ασυνήθιστα συχνή επανάληψη της προσφώνησης «πατέρα», κυρίως μετά το στ. 18. Προσπαθήστε να εξηγήσετε (γραπτώς) τι μπορεί να σημαίνουν τα ευρήματά του, προκειμένου να τον βοηθήσετε, ώστε να επιλέξει τελικά τον σωστό «τόνο» για την εκφορά του λόγου.

Με τις δυο αποστροφές στους θεούς (:«ο μη γένοιτο, αγαπημένε μου Δία», «για τ' όνομα της Εστίας») το ύφος γίνεται επίσημο και σοβαρό.

Οι αλληπάλληλες ερωτήσεις είναι ρητορικές (εμπεριέχουν-υπονοούν την απάντηση, η οποία σε όλες είναι αρνητική: «Όχι») και μ' αυτές η κοπέλα επιδιώκει να επισημάνει ότι η πατρική απόφαση προσκρούει τόσο στη λογική όσο και στην ηθική. Στις ρητορικές ερωτήσεις των στ. 30-33 διακρίνουμε πικρή ειρωνεία.

Τέλος, η συχνή επανάληψη της κλητικής προσφώνησης «πατέρα», η οποία δείχνει αγάπη και σεβασμό, προσδίδει στο μονόλογο της κόρης συγκινησιακή φόρτιση.

4. Ακροστιχίδα (Αυτό δεν το ανέφεραν στα αθηναϊκά δικαστήρια, εκτός και αν επρόκειτο για ειδικές κατηγορίες γυναικών)

1 ΟΡΚΟΣ

2 ΝΑΥΤΙΚΑ

3 ΟΡΦΑΝΑ

4 ΜΝΑ

ΑΝΘΡΩΠΙΝΗ

6. Η εταιρία που ατύχησε

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ-ΑΣΚΗΣΕΙΣ-ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Να συγκρίνετε το κείμενο του Τετραδίου με το κείμενο του Βιβλίου σας και να επισημάνετε τις ομοιότητες και τις διαφορές.

Στο κείμενο του Τετραδίου το πρόσωπο που μιλάει είναι μια εταιρία, η οποία, απευθυνόμενη σε μια δούλα ή σε μια άλλη εταιρία, δηλώνει αποφασισμένη να εγκαταλείψει το «επάγγελμα», έπειτα από αλλεπάλληλες δυσάρεστες εμπειρίες που είχε, τις οποίες διηγείται με λεπτομέρειες. Στο ανθολογούμενο απόσπασμα, το κωμικό αποτέλεσμα προκύπτει απ' τα παθήματα της εταιρίας, η οποία «πιάστηκε κορόιδο» και στις τρεις εμπειρίες που αφηγείται.

Αντίθετα, στο ανθολογούμενο απόσπασμα από την κωμωδία του Άλεξη που διαβάζουμε στο Βιβλίο, το πρόσωπο που μιλάει θα μπορούσε να είναι ένας αυστηρός πατέρας, που προσπαθεί ν' αποτρέψει το γιο του από πιθανά «μπλεξίματα» με εταιρίες, παρουσιάζοντας τα τεχνάσματα που χρησιμοποιούν οι άπληστες και δόλιες αυτές γυναίκες, για να προσελκύσουν τους άντρες και «να λεηλατούν όσες τις πλησιάζουν». Σ' αυτό το κείμενο, το κωμικό αποτέλεσμα προκύπτει κυρίως από την αναλυτική παρουσίαση των τεχνασμάτων που χρησιμοποιούν οι νέες εταιρίες για να βελτιώσουν την εικόνα τους και ν' ανταποκριθούν στις αντιλήψεις της εποχής για την ιδεώδη ομορφιά. Ο κωμικός ποιητής τις παρουσιάζει ως τεχνητά πλάσματα, εντελώς ψεύτικες, «επεξεργασμένες» και γι' αυτό κωμικές. Και στα δυο λοιπόν αποσπάσματα οι εταιρίες παρουσιάζονται εντέλει δυστυχημένα πλάσματα –στο καθένα για διαφορετικό λόγο.

2. Η σειρά με την οποία αναφέρονται οι τρεις εραστές της εταιρίας είναι τυχαία ή υπακούει σε κάποια λογική;

Παρατηρούμε ότι κάθε νέος σύντροφος της «εταιρίας που ατύχησε» στην άγνωστη κωμωδία του Φοινικίδη είναι ανώτερος απ' τον προηγούμενο ως προς τη μόρφωση και την κοινωνική θέση. Εντούτοις ο ένας αποδεικνύεται χειρότερος του άλλου (:ο γιατρός χειρότερος απ' το στρατιωτικό και ο φιλόσοφος χειρότερος απ' όλους). Η κλιμακούμενη αυτή διάψευση της εταιρίας, αντιστρόφως ανάλογη της κοινωνικής θέσης και της προσδοκούμενης ποιότητας του καθενός (όσο πιο μορφωμένος τόσο πιο απατεώνας) δίνει στο κείμενο το χαρακτήρα της κοινωνικής σάτιρας και ασφαλώς αυξάνει το κωμικό αποτέλεσμα.

3. Αν κρίνουμε με βάση όσα διαβάζουμε στο απόσπασμα αυτό, ποιο ήταν για καθένα από τους τρεις το χαρακτηριστικό για το οποίο τον διακωμωδούσαν;

Οι τρεις τύποι που παρουσιάζονται στο ανθολογούμενο απόσπασμα – ο στρατιωτικός, ο γιατρός και ο φιλόσοφος– είναι τυπικοί χαρακτήρες της Μέσης και της Νέας Κωμωδίας, κυρίως από τα μέσα του 4^{ου} αι. π.Χ. και μετά. Τα βέλη του κωμικού ποιητή στοχεύουν και ακυρώνουν την ειδική «αρετή» του καθενός, που συνδέεται με το επάγγελμά του.

Ο στρατιωτικός είναι χαρακτηριστικός τύπος καυχησιάρη και αλαζόνα ψευτοήρωα, τεμπέλη φαφλατά. Ο δεύτερος παρουσιάζεται ως κομπογιαννίτης ψευτογιατρός, που εξαπατά συστηματικά τους πελάτες του. Ο τρίτος είναι ένας «αμπελοφιλόσοφος», ένας «ψευτοκουλτουριάρης» διανοούμενος, με ρηχό λόγο και σκέψη, που εκφράζεται όμως με στόμφο και πομπώδη τρόπο. Και οι τρεις χρησιμοποιούν κατά κάποιο τρόπο το επάγγελμά τους για να εκμεταλλευτούν την εταιρία.

4. Ακροστιχίδα (Αυτό ενδιέφερε τις εταιρίες)

- 1 ΚΩΜΩΔΙΑ
- 2 ΕΛΕΥΘΕΡΕΣ
- 3 ΡΑΜΜΕΝΟΥΣ
- 4 ΔΩΡΕΑ
- 5 ΟΜΟΡΦΙΑ
- 6 ΣΥΜΠΟΣΙΑ

7. Ο αφηρημένος

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ-ΑΣΚΗΣΕΙΣ-ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Διαβάστε παράλληλα τα δυο κείμενα (Ο χωριάτης, Ο αφηρημένος) και καταγράψτε τα σημεία επαφής (ομοιότητες) και τα σημεία απόκλισης (διαφορές).

Και τα δυο κείμενα έχουν όμοια περίπου έκταση και κοινά τα βασικά κειμενικά χαρακτηριστικά:

Προτάσσεται σύντομος ορισμός του «ελαττώματος» (πβ. «Την αφηρημάδα θα την ορίζαμε ... στα έργα» και «Η χωριατιά είναι ... καλών τρόπων») και με μια στερεότυπη φράση (πβ. «Ίδού τι άνθρωπος είναι ο αφηρημένος» και «Ίδού τι άνθρωπος είναι ο χωριάτης») εισάγονται χαρακτηριστικά στιγμιότυπα που παρουσιάζουν τη συμπεριφορά, τις συνήθειες και τις αντιδράσεις του συγκεκριμένου τύπου σε διάφορες περιστάσεις. Οι χώροι από τους οποίους αντλούνται τα «παραδείγματα» αυτά είναι πάνω-κάτω κοινοί (:πόλη – ύπαιθρος), όπως και τα πρόσωπα που εμπλέκονται στις

σκηνές (:συγγενείς, φίλοι, γνωστοί, μισθωτοί εργάτες, υπηρέτες, άγνωστοι). Επίσης και στα δυο κείμενα δεν ακολουθείται λογική σειρά στην παράθεση των λεπτομερειών.

Η παρουσίαση και των δυο χαρακτήρων γίνεται με απλότητα και ακριβολογία, ενώ η επιλογή των σκηνών-στιγμιότυπων είναι ιδιαίτερα εύστοχη. Επίσης, ενώ η παρουσίαση των χαρακτήρων μοιάζει, θα λέγαμε, με μάθημα εφαρμοσμένης ηθικής, το ύφος δεν είναι αυστηρό, η αφήγηση έχει λεπτό χιούμορ και δε διατυπώνονται κρίσεις.

Κοινά και πολλά γλωσσικά γνωρίσματα των δυο κειμένων: απουσιάζουν τα επίθετα, τα ρήματα είναι σε χρόνο ενεστώτα, η σύνδεση των προτάσεων είναι κυρίως παρατακτική, από τις δευτερεύουσες προτάσεις που χρησιμοποιούνται κυριαρχούν οι χρονικές, ο λόγος είναι μικροπερίοδος και γίνεται περιορισμένη χρήση ευθύ λόγου (πβ. «Η ώρα η καλή», «Τι ωραία που μυρίζουν τ' αστέρια» και «Αυτός φυλάει το χτήμα και το σπίτι»).

Ως σημείο απόκλισης (διαφορά) θα μπορούσαμε ν' αναφέρουμε την παράθεση περισσότερων λεπτομερειών-στιγμιότυπων στην παρουσίαση του «χωριάτη».

- 2. α) Πού διαδραματίζονται οι σκηνές που περιγράφονται στον Αφηρημένο; (Όπου δεν προσδιορίζεται με σαφήνεια ο τόπος, μπορείτε, με βάση τα συμφραζόμενα, να γράψετε τι θεωρείτε πιθανό ή, αν αυτό δεν είναι δυνατό, να γράψετε απλώς: δεν προσδιορίζεται.) β) Ποιες από τις λεπτομέρειες που αναφέρονται είναι, κατά τη γνώμη σας, οι πιο επιτυχημένες;**

Σκηνές:	Πιθανοί τόποι:
• «Κάνει ένα λογαριασμό ... διπλανό του»	Στο σχολείο
• «Είναι κατηγορούμενος ... χτήματα»	Στο δικαστήριο
• «Πηγαίνει ... θέατρο»	Στο θέατρο
• «Έχει παραφάει ... γείτονα»	Έξω απ' το σπίτι του
• «Παίρνει κάτι ... να το βρει»	Στο σπίτι του
• «Όταν κάποιος ... Η ώρα η καλή»	Στην πόλη (πιθανώς στην αγορά)
• «Όταν του επιστρέφουν ... μάρτυρες»	Στην πόλη (δεν προσδιορίζεται ακριβέστερα)
• «Το καταχείμωνο ... αγγούρια»	Στο σπίτι του
• «Υποχρεώνει τα παιδιά του ... εξουθενώνει»	Στο γυμναστήριο και στην παλαίστρα
• «Στο χτήμα ... τρώγεται»	Στο κτήμα του
• «Όταν βρέχει ... η γη»	Στο ύπαιθρο (αγρόκτημα-χωράφια)
• «Όταν κάποιος ... εσύ κι εγώ»	Στην πόλη (πιθανώς κοντά στα τείχη και στην Ιερή Πύλη)

Οι πιο ρεαλιστικές και γι' αυτό πιο επιτυχημένες-εύστοχες λεπτομέρειες είναι οι παρακάτω:

- «Είναι κατηγορούμενος ... χτήματα»
- «Πηγαίνει ... άδειο θέατρο»
- «Παίρνει κάτι ... να το βρει»
- «Το καταχέιμωνο ... αγγούρια»
- «Στο χτήμα ... τρώγεται»

3. Εκτός από τον ίδιο τον αφηρημένο, ποια άλλα πρόσωπα εμπλέκονται, αναφέρονται ρητά ή προϋποτίθενται; (Μην παραλείψετε στην απάντησή σας να προσδιορίσετε το φύλο των προσώπων, την ηλικία και το αν είναι ελεύθεροι ή δούλοι).

Στα στιγμιότυπα που παρουσιάζονται εμπλέκονται, αναφέρονται ρητά ή προϋποτίθενται πολλά πρόσωπα:

- Στην πρώτη σκηνή, αν υποθέσουμε ότι διαδραματίζεται στο σχολείο: οι συμμαθητές.
- Στη δεύτερη σκηνή (στο δικαστήριο): από τους διαδίκους ο κατηγορος (κατηγορούμενος είναι ο ίδιος ο αφηρημένος) και οι δικαστές.
- Στην τρίτη σκηνή (στο θέατρο): οι θεατές και οι συντελεστές της παράστασης (υποκριτές, κριτές...).
- Στην τέταρτη σκηνή (έξω απ' το σπίτι του): ο γείτονας και ο σκύλος του γείτονα.
- Στην έκτη σκηνή («Όταν κάποιος ... η ώρα η καλή»): άγνωστοι και φιλικά πρόσωπα.
- Στην έβδομη σκηνή: συμπολίτες και μάρτυρες.
- Στην όγδοη σκηνή: δούλοι.
- Στην ένατη σκηνή: τα παιδιά του (και όσοι τυχόν παρευρίσκονται στο γυμναστήριο και στην παλαίστρα).
- Στην ενδέκατη και δωδέκατη σκηνή: άγνωστοι συμπολίτες.

4. Ακροστιχίδα (Είναι και οι δυο πρωταγωνιστές –ο «χωριάτης» και ο αφηρημένος– όπως και όλοι οι πρωταγωνιστές των Χαρακτήρων.

1 ΑΡΝΗΤΙΚΟΙ

2 ΝΕΚΡΟΙ

3 ΤΥΠΟΙ

4 ΡΕΑΛΙΣΤΙΚΟΣ

5 ΕΙΡΩΝΙΚΗ

6 ΣΤΙΓΜΙΟΤΥΠΑ

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. (Κείμενο 1) Με ποιον σύγχρονο όρο θα μπορούσαμε να χαρακτηρίσουμε το φαινόμενο που περιγράφει ο Πλάτων στις παραγράφους 111b και 111d; Να αναφέρετε μια-δυο αιτίες που ευθύνονται για το φαινόμενο αυτό και να επισημάνετε τις κυριότερες συνέπειές του για το περιβάλλον στην εποχή μας.

Το φαινόμενο που περιγράφει ο Πλάτων στην παράγραφο 111b με σύγχρονους όρους είναι η «διάβρωση του εδάφους» και η «υποβάθμιση της γης», η οποία μπορεί να οδηγήσει στην «ερημοποίηση». Συγκεκριμένα, για να εξηγήσει τη μετατροπή των γόνιμων εδαφών σε λεπτό στρώμα εδάφους, αναφέρεται στη διαδικασία με την οποία τα καλύτερα μέρη του εδάφους ξεπλένονται από τη βροχή, αφήνοντας μόνο τα φτωχότερα στρώματα από χαλίκια, πέτρες και βράχους. Τα όμβρια ύδατα δεν απορροφώνται από το έδαφος και καταλήγουν στη θάλασσα, παρασύροντας το χώμα.

Στην παράγραφο 111d, αναφέρεται στην «αποδάσωση», στην καταστροφή των δασών.

Για την αποχωμάτωση και την υποβάθμιση του εδάφους και για την αποδάσωση ευθύνονται αναμφίβολα τα καιρικά φαινόμενα, οι «πολλοί και μεγάλοι κατακλυσμοί» σε συνδυασμό με το γεωφυσικό ανάγλυφο (:«ολόκληρη η χώρα είναι σαν ακρωτήριο, ενώ η θάλασσα που τη βρέχει πολύ κοντά στις ακτές είναι βαθιά», με αποτέλεσμα «το μέρος του εδάφους που κατέβαινε από τις περιοχές που βρίσκονταν ψηλά» να μη σχηματίσει «κάποια αξιόλογη πρόσχωση» αλλά να πέφτει «γύρω γύρω σε βάθος» και να εξαφανίζεται).

Ευθύνονται επίσης οι δραστηριότητες του ανθρώπου και η κακή διαχείριση της γης από τον άνθρωπο: Συγκεκριμένα η υπερβολική υλοτόμηση και ξύλευση που οδηγεί στην αποδάσωση, στην καταστροφή δηλαδή των δασών, και πιθανότητα η υπερβόσκηση και η υπερκαλλιέργεια.

Οι συνέπειες των φαινομένων αυτών είναι ιδιαίτερα αρνητικές για το οικοσύστημα. Συγκεκριμένα, επειδή, όπως είναι γνωστό, οι φυτικοί οργανισμοί αποτελούν το θεμελιακό κρίκο της τροφικής αλυσίδας και το μοναδικό μηχανισμό μετατροπής της ανόργανης ύλης σε οργανική, είναι πολύ σημαντικού για τη διατήρηση και αναπαραγωγή της ζωής στην ολότητά της. Επίσης, η απώλεια των δέντρων επιταχύνει την απόπλυση του νερού των βροχοπτώσεων και αυξάνει τη διάβρωση, μειώνοντας την παραγωγικότητα του εδάφους και προξενώντας πλημμύρες. Εξάλλου – για να μεταφερθούμε στην εποχή μας, στα σύγχρονα περιβαλλοντικά προβλήματα– είναι γνωστό ότι η αποδάσωση απελευθερώνει διοξείδιο του άνθρακα και ενισχύει τις τάσεις υπερθέρμανσης του πλανήτη.

2. (Κείμενο 1) Δυο Αθηναίοι φίλοι, ο Μενέξενος και ο Ξάνθιππος, πανευτυχείς που είχαν γυρίσει σώοι από την τελευταία εκστρατεία εναντίον των Βοιωτών, αποφάσισαν να βγουν ένα βράδυ για φαγητό για να το γιορτάσουν. Πήγαν λοιπόν στο φημισμένο εστιατόριο του συνδημότη τους Δημοτέλη, που βρισκόταν κοντά στο ναό του Ηφαίστου στο Θησείο, και χωρίς χρονοτριβή παρήγγειλαν σαλάτα (αγγούρι, τομάτα), μια κολοκυθάκια τηγανητά, μια τυροπιττάκια και ένα καραφάκι ούζο για το ξεκίνημα. Για κύριο πιάτο ο Μενέξενος παρήγγειλε χοιρινό ψητό με ρύζι και πατάτες τηγανητές και ο Ξάνθιππος, που του άρεσαν τα εξωτικά πράγματα, λαγό με κυδώνια και μανταρίνια. Παρήγγειλαν και ένα κιλό κρασί. Όταν ήρθε η ώρα του φρούτου, ο Μενέξενος διάλεξε μήλο και αχλάδι και ο Ξάνθιππος πορτοκάλι.

Να αναφέρετε τρία από τα πράγματα που παρήγγειλαν τα οποία δεν υπήρχαν στην αρχαία Αθήνα.

Στους αρχαίους προγόνους μας άγνωστα εδέσματα ήταν οι τομάτες, το ούζο, το ρύζι, οι πατάτες, τα μανταρίνια και τα πορτοκάλια.

3. Το Κείμενο 2 του Βιβλίου σας και το Κείμενο 2^α του Τετραδίου είναι αποσπάσματα από κωμωδίες, ανάμεσα στα οποία υπάρχουν ομοιότητες αλλά και διαφορές. Να επισημάνετε τις κυριότερες διαφορές (πλαίσιο, ποικιλία χαρακτηριστικών προϊόντων, επικαιρότητα, βαθμός κωμικότητας, ονομαστικές αναφορές κ.ο.κ.)

Το κείμενο του Τετραδίου προέρχεται από μια κωμωδία του Αντιφάνη, ο οποίος υπήρξε ένας από τους σημαντικότερους εκπροσώπους της λεγόμενης Μέσης Κωμωδίας (περ. 400-325 π.Χ.).

Αντίθετα το κείμενο του Βιβλίου, το οποίο είναι εκτενέστερο από το προηγούμενο, προέρχεται από μια κωμωδία (τους «Φορμοφόρους») του Έρμιππου, ενός τυπικού εκπροσώπου της Αρχαίας Κωμωδίας (της κωμωδίας του 5^{ου} αι. π.Χ.).

Συγκρίνοντας τα κείμενα αυτά επισημαίνουμε τις διαφορές τους: Πρώτα-πρώτα το πλαίσιο στο οποίο παραπέμπει το καθένα είναι διαφορετικό. Συγκεκριμένα, το απόσπασμα του Τετραδίου παραπέμπει στην προετοιμασία ενός συμποσίου, ενώ το κείμενο του Βιβλίου αναφέρεται στα προϊόντα που εισάγονται δια θαλάσσης στην Αθήνα –γνωστή για τον πλούτο και τις «λεπτές απολαύσεις» στα κλασικά χρόνια– τα οποία, όπως αναφέρεται στο απόσπασμα, τα έφερε στην πόλη ο Διώνυσος, γνωστός «ταξιδευτής» κατά την παράδοση.

Έπειτα, στο κείμενο του Βιβλίου, το οποίο είναι μεγαλύτερο από τους σωζόμενους στίχους του Τετραδίου, αναφέρονται πολύ περισσότερα

προϊόντα, καθώς αποτελεί έναν «κατάλογο» όσων εισάγονταν στην Αθήνα. Δεν περιορίζεται λοιπόν σε μια κατηγορία ειδών, αλλά περιλαμβάνει πρώτες ύλες, είδη διατροφής, ανθρώπινο δυναμικό και προϊόντα υφαντουργίας, προϊόντα δηλαδή που κάλυπταν ποικίλες ανάγκες των Αθηναίων.

Το κωμικό στοιχείο του κειμένου του *Βιβλίου* είναι εντονότερο. Πρόκειται εμφανώς για μια παρωδία του έπους, καθώς συνδυάζει τη μορφή ενός τυπικού ομηρικού καταλόγου και τους ομηρικούς εκφραστικούς τρόπους με το ταπεινό και ασήμαντο περιεχόμενο του δικού του καταλόγου. Πιο συγκεκριμένα, ο κωμικός ποιητής στην αρχή του δικού του καταλόγου ζητάει τη συνδρομή των Μουσών, όπως κάνει ο Όμηρος, όταν αρχίζει τον ασύγκριτα πιο δύσκολο «κατάλογο των πλοίων» στη δεύτερη ραψωδία της *Ιλιάδας*. Έπειτα, χρησιμοποιεί το δακτυλικό εξάμετρο, το μέτρο του έπους, ενώ χρησιμοποιεί τυπικές ομηρικές λέξεις και φράσεις (π.χ. «μαύρο καράβι»-πβ. «νηί μελαίνη», «σκέψη διχόγνωμη»-πβ. «δίχα θυμόν ἔχοντες» κ.α.). Παρατηρούμε επίσης ότι το κωμικό αποτέλεσμα επιτείνεται από τη χρήση ομηρικών λέξεων και εκφράσεων με διαφορετική σημασία (π.χ. στο έπος «σιγαλόεντα» σημαίνει «λαμπρά», ενώ στην κωμωδία γίνεται αναφορά σε «ἀμύγδαλα σιγαλόεντα», δηλαδή σε αμύγδαλα που σπάνε εύκολα, χωρίς θόρυβο).

Επίσης ο βαθμός κωμικότητας του κειμένου του *Βιβλίου* είναι μεγαλύτερος σε σύγκριση με το κείμενο του *Τετραδίου* και για έναν ακόμη λόγο: Διότι ο κατάλογος των προϊόντων διανθίζεται εντελώς απροσδόκητα με κωμικές αιχμές, με αναφορές δηλαδή σε πρόσωπα και γεγονότα που έχουν σχέση με την εξωτερική πολιτική της Αθήνας και παραπέμπουν στις κατά καιρούς συγκρούσεις και έριδες με άλλες πόλεις (βλ. στ. 7, 8, 10-11, 18-19).

Τέλος, θα πρέπει να παρατηρηθεί ότι το απόσπασμα από τους «Φορμοφόρους» του Έρμιππου έχει όλα τα χαρακτηριστικά της Αρχαίας Κωμωδίας, και συγκεκριμένα τον πολιτικό χαρακτήρα της (τα θέματά της πηγάζουν από την αθηναϊκή πολιτική επικαιρότητα) και τις δηκτικές προσωπικές επιθέσεις εναντίον κορυφαίων πολιτικών. Θα πρέπει άλλωστε να γνωρίζουμε ότι το συγκεκριμένο έργο πιθανότατα παίχτηκε το 423 ή 426 π.Χ., ενώ συνεχιζόταν ο Πελοποννησιακός πόλεμος (431-404 π.Χ.). Έτσι ερμηνεύονται και οι επίκαιρες κωμικές αιχμές και προσωπικές επιθέσεις εναντίον εχθρών των Αθηναίων στους στ. 7, 8, 10-11 και 18-19. Επίσης, το κείμενο παραπέμπει στην αθηναϊκή ηγεμονία στη θάλασσα, στην ανάπτυξη του εμπορίου και στην ανάδειξη του Πειραιά ως του μεγαλύτερου εμπορικού λιμανιού της Ελλάδας, που παρουσιάζουν την πολιτική και οικονομική κατάσταση της Αθήνας κατά την περίοδο που γράφεται η κωμωδία.

Μάλιστα η αναφορά σε «προϊόντα πολυτελείας» –όπως είναι πολλά απ' αυτά που παρουσιάζονται στο κείμενο– παρωδεί ίσως και στηλιτεύει τον

τροφηλό τρόπο ζωής, την πολυτέλεια και τη χλιδή, κάποιων Αθηναίων της εποχής, που ζούσαν στην κορυφή της κοινωνικής ιεραρχίας. Αν λάβουμε ως δεδομένο ότι ο κωμικός ποιητής Έρμιππος ήταν σφοδρός πολέμιος του Περικλή και της πολιτικής του, που οδήγησε στην εγκατάλειψη της γης και στον μαρασμό της υπαίθρου, μπορούμε να υποθέσουμε ότι το κείμενο απηχεί την κόπωση και τη διαμαρτυρία του απλού Αθηναίου –μικροβιοτέχνη ή κτηματία– που βλέπει την ύπαιθρο και τη γεωργική παραγωγή να καταστρέφεται από το μακροχρόνιο και αδιέξοδο πόλεμο, τη στιγμή που κάποιες κοινωνικές τάξεις ευημερούν προκλητικά.

Αντίθετα στο σωζόμενο απόσπασμα της άγνωστης κωμωδίας του Αντιφάνη απουσιάζουν οι κωμικές πολιτικές αιχμές.

4. (Κείμενα 2α, β, γ) Να συγκρίνετε το ποίημα του Καβάφη με καθένα από τα άλλα δυο κείμενα (α, β) και να επισημάνετε τις διαφορές. Για να διευκολυνθείτε, σκεφτείτε για ποιον λόγο αναφέρει καθένας από τους τρεις συγκεκριμένους συγγραφείς ή ποιητές τα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά προϊόντα, προσέξτε τον τόπο προέλευσης και την ομοιογένεια των προϊόντων αυτών, τη σειρά με την οποία αναφέρονται κ.α.

Στο καθένα από τα τρία ποιήματα του Τετραδίου ο σκοπός που υπηρετεί η αναφορά στα «ιδιώματα», στα χαρακτηριστικά προϊόντα, κάθε πόλης είναι διαφορετικός. Οι διαφορές αυτές στις συγγραφικές προθέσεις εξηγούν και τις διαφορές τους στο περιεχόμενο, την ιεράρχηση και την ομοιογένεια των προϊόντων.

Συγκεκριμένα: Στο πρώτο ποίημα –αν και δε γνωρίζουμε ούτε το έργο ούτε τα συμφραζόμενα από τα οποία προέρχεται το απόσπασμα– αναφέρεται ότι απαιτείται για την προετοιμασία ενός συμποσίου: Από τα εδέσματα, μέχρι τα μαγειρικά σκεύη («από το Άργος καζάνι») και τις «αυλητρίδες», τις γυναίκες που έπαιζαν αυλό και ψυχαγωγούσαν τους συνδαιτυμόνες.

Στο δεύτερο κείμενο αναφέρονται παραδείγματα εισαγόμενων προϊόντων που συγκέντρωνε από παντού (από περιοχές απομακρυσμένες, δια ξηράς και δια θαλάσσης) ο γνωστός τύραννος της Σάμου Πολυκράτης, ως τεκμήρια της τάσης του για χλιδή.

Στο τρίτο κείμενο ο Αλεξανδρινός ποιητής Κ.Π.Καβάφης μεταγράφει πιστότατα ένα χωρίο από τον συγγραφέα Ιμέριο (4^{ος} αι. μ.Χ.). Σκοπός του είναι να δείξει, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει στην αρχή του ποιήματός του, ότι κάθε χώρα έχει το γνώρισμά της, ειδικεύεται σε κάτι ξεχωριστό («άλλων μὲν γὰρ ἄλλαι χῶραι καρπῶν τε καὶ τόκων εὐφοραί», όπως αναφέρει και ο Ιμέριος). Η εκλεκτή αναφορά στην Αθήνα στο τέλος του ποιήματος με έκδηλη υπερηφάνεια («Αἰ δε

Αθήναι ... και τον Λόγον») αναμφίβολα ξεχωρίζει την πόλη ως κέντρο του πολιτισμού.

5. (Κείμενα 3α, β) Με βάση τα σχετικά κείμενα του Βιβλίου σας και του Τετραδίου σας, για ποια πράγματα κατηγορούσαν τους ιχθυοπώλες στην αρχαιότητα; Ποιες είναι σήμερα οι συνηθισμένες κατηγορίες εναντίον των ιχθυοπωλών;

Στους αρχαίους κωμωδιογράφους είναι συχνές οι επικριτικές αναφορές στους ιχθυοπώλες. Στα κείμενα που εξετάσαμε επικρίνονται κυρίως για την απαράδεκτη συμπεριφορά τους και τη δολιότητά τους.

Συγκεκριμένα παρουσιάζονται υπερόπτες, που σπάνια καταδέχονταν να σου μιλήσουν κι όταν το έκαναν, απαντούσαν παραλείποντας την πρώτη συλλαβή από κάθε λέξη.

Επίσης, διακωμωδούνται για τις απαράδεκτα υψηλές τιμές τους και τα τεχνάσματα που χρησιμοποιούσαν για να πουλήσουν τα εμπορεύματά τους, που κινδύνευαν να χαλάσουν. Χαρακτηριστικό είναι το τέχνασμα που μηχανεύεται ο πονηρός ιχθυοπώλης του πρώτου κειμένου του Τετραδίου, ο οποίος κατορθώνει να καταβρέξει τα μπαγιάτικα ψάρια του, μ' έναν ανορθόδοξο τρόπο –σκηνοθετώντας έναν καβγά– ώστε να μη συλληφθεί απ' τους «αγορανόμους», οι οποίοι επέβλεπαν στην αρχαία Αθήνα την τήρηση των νόμων και έκαναν ελέγχους στην αγορά.

Τέλος, τα παζάρια που κάνουν στο Κείμενο β του Βιβλίου (βλ. στ. 9-12) τους παρουσιάζουν πονηρούς και ανέντιμους.

Στις μέρες μας δεν είναι πολύ διαφορετική η άποψη των περισσότερων για τους ιχθυοπώλες. Συνήθεις κατηγορίες που τους αποδίδονται είναι η αισχροκέρδεια (δηλαδή η ανεπίτρεπτη και ανήθικη κερδοσκοπία) και η ανεντιμότητα. Συχνά κατηγορούνται, όπως και στην αρχαιότητα, για την ποιότητα των προϊόντων τους, ενώ δε λείπουν τα τεχνάσματα, τα οποία συχνά μετέρχονται, για να πείσουν τους πελάτες ότι τα ψάρια τους «μυρίζουν θάλασσα»...

6. (Κείμενο 4α) Διαβάστε παράλληλα το απόσπασμα από τη Μήδεια και το παρακάτω απόσπασμα (αρ. 583) από τη χαμένη τραγωδία του Σοφοκλή Τηρέας (414 π.Χ.) και σημειώστε πού τα δυο κείμενα συμπίπτουν και πού διαφοροποιούνται. (Μην ξεχνάτε τα συμφραζόμενα από τα οποία προέρχεται κάθε απόσπασμα).

Ομοιότητες:

α) Η Μήδεια αναφέρει ότι οι γυναίκες είναι «το πιο αξιολύπητο απ' όλα τα πλάσματα που έχουν πνοή και λογικό» και η Πρόκνη, εξετάζοντας τη φύση των γυναικών, λέει ότι είναι «ένα τίποτα».

β) Οι γυναίκες δεν έχουν λόγο στην επιλογή συζύγου κι «όταν φτάνουν στην ακμή της νιότης», πολύ νέες ακόμα, τις «πετάνε έξω» απ' το πατρικό σπίτι και τις δίνουν «άλλες σε άντρες ξένους, άλλες σε βάρβαρους, άλλες σε σπίτια θλιβερά, κι άλλες σε εχθρικά».

γ) Η γυναίκα δεν είναι ισότιμη με τον άντρα, είναι υποτελής, και οφείλει πλήρη υπακοή (πβ. «Και αυτά, άπαξ και μια νύχτα μας ζέψει στο ζυγό, οφείλουμε να τα επιδοκιμάζουμε και να θεωρούμε ότι έχουν καλώς»).

δ) Δίνει προίκα, «αγοράζει» το σύζυγο (πβ. «μας πουλάνε»).

Βέβαια το πλαίσιο κάθε κειμένου είναι διαφορετικό: Η Μήδεια, στην ομώνυμη τραγωδία του Ευριπίδη, προδομένη απ' τον άντρα της, απευθυνόμενη στο χορό των γυναικών καταγγέλλει την κοινωνική θέση της γυναίκας στην ανδροκρατούμενη αθηναϊκή κοινωνία. Στην τραγωδία του Σοφοκλή, η Πρόκνη –κόρη του βασιλιά της Αθήνας Πανδίονα, που την είχαν παντρέψει με το βασιλιά της μακρινής και «βάρβαρης» Θράκης Τηρέα– εκφράζει την τραυματική εμπειρία της, τον ξερι ζωμό, τη βίαιη απομάκρυνσή της απ' τους γονείς και τον πατρικό της «οίκο». Γι' αυτό και παρουσιάζει ως ευτυχισμένη την περίοδο της ζωής της κοντά στους γονείς (πβ. «Όταν είμαστε ακόμα νεαρά κορίτσια στο σπίτι του πατέρα μας, ζούμε, νομίζω, την πιο γλυκιά ζωή του κόσμου. Γιατί τα παιδιά, αμέριμνα και δίχως να καταλαβαίνουν, μεγαλώνουν πάντα αμέριμνα»), μολονότι, όπως γνωρίζουμε, και στον πατρικό «οίκο» τα νεαρά κορίτσια ζούσαν περιορισμένα.

7. (Κείμενο 7α) Πριν από 300 χρόνια, ο μεγάλος μελετητής της αρχαίας τραγωδίας Μπέρναρντ Νοξ, σ' ένα δοκίμιό του για τη Μήδεια του Ευριπίδη το οποίο άφησε εποχή, γράφει: «Δεν μπορεί να υπάρξει αμφιβολία, σε οποιονδήποτε διαβάξει το έργο απροκατάληπτα, ότι η Μήδεια ασχολείται πρωτίστως με τη θέση της γυναίκας στην ανθρώπινη κοινωνία». Συμπερασματικά διαπιστώνει: «Στην πραγματικότητα σχεδόν όλα όσα λέει το έργο για τη θέση των γυναικών στην κοινωνία ισχύουν ακόμα και σήμερα (εκτός ίσως από την προίκα...) και η εντυπωσιακή οικουμενικότητα του Ευριπίδη φαίνεται καθαρά από το γεγονός ότι λέει μερικά πράγματα που δε φαίνεται να πέρασαν ξανά από το μυαλό κανενός, έως τη στιγμή που η Σιμόν ντε Μπωβουάρ έγραψε το Δεύτερο Φύλο».

Συζητήστε στην τάξη αν, στα τριάντα χρόνια που πέρασαν από τη δημοσίευση του δοκιμίου του Νοξ, εξακολουθούν να ισχύουν «σχεδόν όλα» ή αν κάποια πράγματα έχουν αλλάξει.

Αναμφίβολα πολλά πράγματα έχουν αλλάξει στην κοινωνία σχετικά με τη θέση της γυναίκας.

Σαφώς άλλαξε η θέση των γυναικών στην οικονομία, στην κοινωνία και στην πολιτική, όπως άλλαξε και η ίδια η εικόνα τους (:εξωτερική εμφάνιση, αναπαραστάσεις, σύμβολα). Μαζική είσοδος των γυναικών στην αγορά εργασίας, περισσότερες ευκαιρίες για μόρφωση, αλλαγές στο δίκαιο με το κράτος πρόνοιας, ευρύτερη συμμετοχή στη δημόσιο βίο, αντισύλληψη και νέες ερωτικές σχέσεις, πολιτικός γάμος, διαζύγιο, μητρότητα χωρίς κινδύνους, αλλαγή της εικόνας που έχουν αμοιβαία άνδρες και γυναίκες, εκδημοκρατισμός της οικογένειας είναι κάποιες από τις μείζονες αλλαγές που έχουν συμβεί. Η μαζική είσοδος των γυναικών στη μισθωτή εργασία σήμανε τη δυνατότητα οικονομικής ανεξαρτησίας τους και επηρέασε τη μητρότητα και τη δομή της οικογένειας.

Οπωσδήποτε όμως, παρά τη χειραφέτηση και τη «νομική εξίσωση» των γυναικών στις σύγχρονες δυτικές κοινωνίες, πολλά στερεότυπα διατηρούνται και σήμερα: Παραμένουν σε μεγάλο βαθμό οι διαχωρισμοί μεταξύ ανδρικών και κατεξοχήν γυναικείων έργων, η αντίληψη ότι ο άντρας είναι ο «αρχηγός» της οικογένειας, ενώ ο χωρισμός, το διαζύγιο, παραμένει στίγμα για τη γυναίκα. Στιγματισμένη κοινωνικά σε μεγάλο βαθμό παραμένει κι η ανύπαντρη μητέρα, ενώ η απελευθέρωση στις ερωτικές σχέσεις και στην επιλογή συντρόφου δεν είναι η ίδια και στα δυο φύλα.

8. (Κείμενο 4β) Αφού διαβάσετε με προσοχή το τέταρτο κείμενο από το Βιβλίο σας («Ένα αντρόγυνο στην κλασική Αθήνα») μαζί με το εισαγωγικό σημείωμα, τα σχόλια και τα σχόλια άλλων κειμένων στα οποία παραπέμπουμε, να καταγράψετε τι από αυτά που μάθατε για τις γυναίκες στην κλασική Αθήνα επιβεβαιώνεται από το παρόν κείμενο.

Οι πληροφορίες που αντλούμε από το κείμενο για το ρόλο και τη θέση της γυναίκας-σύζυγου στην κλασική Αθήνα είναι οι εξής:

1. Η γυναίκα-σύζυγος έχει ορισμένα/συγκεκριμένα καθήκοντα.
2. Ο σύζυγος οφείλει να την «επιτηρεί» (πράγμα που πριν παντρευτεί έκανε ο πατέρας), και μάλιστα αυστηρά, και να την εκπαιδεύσει σχετικά με τα καθήκοντα και το ρόλο της.
3. Οι γυναίκες παντρεύονταν σε μικρή ηλικία (συνήθως 14-15 χρόνων).
4. Τον σύζυγο τον διάλεγαν οι γονείς της κοπέλας.
5. Οι γυναίκες, όταν παντρεύονταν, έδιναν προίκα από την πατρική περιουσία, η οποία έμπαινε στο «κοινό ταμείο» και τη διαχειριζόταν ο άντρας.
6. Αρχηγός («ηγέτης») της οικογένειας ήταν ο άντρας.

7. Κύρια αποστολή της γυναίκας ήταν η γέννηση παιδιών («τεκνοποιία») και η ανατροφή τους.
8. Η γυναίκα έμενε μέσα στο σπίτι και έκανε «τις εργασίες που απαιτούν στεγασμένο χώρο»: Έπρεπε να παραλαμβάνει «όσα έμπαιναν στο σπίτι» και να μοιράζει «όσα χρειαζόταν ν' αναλωθούν»: να «διατηρεί σε καλή κατάσταση το αποθηκευμένο σιτάρι», να «παρασκευάζει τρόφιμα από δημητριακά» και να μεριμνά για την «παραγωγή ρούχων από μαλλί». Η γυναίκα όφειλε επίσης «να σκέφτεται εκ των προτέρων και να έχει στο νου της ώστε να μην εξαντλούνται σ' ένα μήνα οι προμήθειες που προορίζονται για ένα χρόνο». Επίσης μέσα στα καθήκοντά της ήταν η επίβλεψη και η ανάθεση εργασιών στους δούλους: όφειλε «να στέλνει έξω τους δούλους που εργάζονται έξω και να επιβλέπει εκείνους που πρέπει να εργάζονται μέσα».
9. Η γυναίκα έπαιρνε μέρος στην οικογενειακή θρησκεία και λατρεία. Ο Fustel de Coulanges εξηγεί: «Αυτό που ενώνει τα μέλη της αρχαίας οικογένειας είναι κάτι πιο ισχυρό από τη γέννηση, από το συναίσθημα, από τη σωματική δύναμη: είναι η θρησκεία της εστίας και των προγόνων. Αυτή συντελεί ώστε η αρχαία οικογένεια να αποτελεί αδιάσπαστο σώμα σ' αυτήν τη ζωή και στην άλλη. Η αρχαία οικογένεια είναι ένας δεσμός μάλλον θρησκευτικός παρά φυσικός. Η γυναίκα δεν υπολογίζεται σαν μέλος παρά μόνον από τη στιγμή που η ιερή τελετή του γάμου θα της δώσει δικαίωμα συμμετοχής στη λατρεία».

10. (Κείμενο 4β) Τι μαθαίνουμε από το κείμενο αυτό για τις δούλες; Αναζητήστε αναφορές στα ονόματα, στην ηλικία, στη διαμονή, στα «καθήκοντα» και στις σχέσεις τους με τους κυρίους και τις κυρίες τους.

Από το Κείμενο 4β του Τετραδίου αντλούμε τις παρακάτω πληροφορίες για τις δούλες:

Βοηθούσαν την οικοδέσποινα στις δουλειές του σπιτιού και στην ανατροφή των παιδιών. Επίσης διέμεναν κι εργάζονταν μαζί της στον ίδιο χώρο-όροφο του σπιτιού και πήγαιναν στην αγορά, για να κάνουν ψώνια. Συχνά μάλιστα αναπτυσσόταν ανάμεσα στις δούλες και την οικοδέσποινα μια στενότερη σχέση. Οι δούλες ήταν οι «έμπιστες» της οικοδέσποινας, όπως φαίνεται από τις αναφορές που υπάρχουν στο κείμενο: Ο άντρας που παρέσυρε τη γυναίκα του κατηγορουμένου της «έκανε προτάσεις» μέσω της δούλας κι εκείνη συνεργαζόταν μαζί της στην εξαπάτηση του συζύγου (πβ. «Μετά το δείπνο το παιδί έκλαιγε και είχε γκρίνια: το ενοχλούσε επίτηδες η δούλα, για ν' αντιδρά έτσι»): επίσης, η γερόντισσα που αποκαλύπτει στο σύζυγο την απιστία της γυναίκας του

ήταν δούλα στην υπηρεσία μιας παντρεμένης που είχε ξελογιαστεί από τον ίδιο άντρα.

Συχνά ο άντρας του σπιτιού παρενοχλούσε ερωτικά τις νεαρές δούλες (πβ. «...για να ερωτοτροπήεις εδώ με τη μικρή») και θα μπορούσε να «ανακρίνει» τις δούλες «υποβάλλοντάς τες σε βασανιστήρια» –ή τουλάχιστον να τις απειλήσει μ' αυτό τον τρόπο (πβ. «να σε μαστιγώσω και έπειτα να σε κατεβάσω στο μύλο και να μην έχει τελειωμό το μαρτύριό σου...»). Θα πρέπει βέβαια να επισημάνουμε ότι ο νόμος προστάτευε το δούλο, όπως ακριβώς και τον ελεύθερο άνθρωπο, εναντίον των βιαιοπραγιών και ότι ο κακομεταχειριζόμενος δούλος είχε τη δυνατότητα να καταφύγει ως ικέτης στους βωμούς των ιερών ναών –κατά προτίμηση στο βωμό των Ερινυών ή του Θησέα.

11. (Κείμενο 4γ) Με βάση τις αναφορές που υπάρχουν στο κείμενο, να γράψετε σύντομο «βιογραφικό» της ηλικιωμένης τροφού, εστιάζοντας στη σχέση της με την οικογένεια του κατηγόρου.

Πρόκειται για μια ηλικιωμένη γυναίκα, μια γερόντισσα, η οποία μετά το θάνατο του συζύγου της ζούσε στο σπίτι του κατηγόρου. Στα νιάτα της ήταν δούλα με καθήκοντα τροφού (ήταν «παραμάνα» ή «νταντά» του κατηγόρου). Υπήρξε γυναίκα αφοσιωμένη και πιστή στην οικογένεια και γι' αυτό ο πατέρας του κατηγόρου, όταν πια είχε εκπληρώσει τις υπηρεσίες της ως τροφός, της χάρισε την ελευθερία της. Αισθανόταν πια μέλος της οικογένειας και γι' αυτό, όταν οι κατηγορούμενοι εισέβαλαν στο σπίτι του κατηγόρου κι άρχισαν ν' αρπάζουν ό,τι έβρισκαν μπροστά τους, προσπάθησε, με κίνδυνο της ζωής της, να προστατέψει προσπαθώντας να κρύψει τα σκεύη και τα περιουσιακά στοιχεία του σπιτιού.

12. (Κείμενο 4γ) Όταν διαβάζουμε ότι οι γυναίκες στην αρχαία Αθήνα κατά κανόνα παρέμεναν στο σπίτι, σχηματίζουμε συνήθως την εντύπωση ότι, λόγω αυτού του περιορισμού και του αποκλεισμού τους από τη δημόσια ζωή, ήταν πρόσωπα σχετικώς άβουλα που δεν αναλάμβαναν πρωτοβουλίες. Το κείμενο που διαβάσατε επιβεβαιώνει αυτή την εντύπωση ή τη διαψεύδει; Να αιτιολογήσετε την απάντησή σας.

Οι γυναίκες στην αρχαία Αθήνα κατά κανόνα παρέμεναν στο σπίτι, ωστόσο –όπως επιβεβαιώνεται από το κείμενο του *Τετραδίου*– δεν ήταν πρόσωπα άβουλα που δεν αναλάμβαναν πρωτοβουλίες.

Συγκεκριμένα στο κείμενο 4γ οι γυναίκες του σπιτιού (η σύζυγος και οικοδέσποινα, η ηλικιωμένη τροφός και οι δούλες) εμφανίζονται ιδιαίτερα μαχητικές και αναλαμβάνουν πρωτοβουλίες μέσα στα πλαίσια των καθηκόντων τους: Οι δούλες «μόλις άκουσαν φωνές, κλείνουν τον πύργο» και «έπαιρναν τα πράγματα από το υπόλοιπο

σπίτι». Η οικοδέσποινα από την άλλη μεριά δεν παρουσιάζεται θεατής της επιδρομής που γίνεται στο σπίτι της, αλλά με θάρρος και ευγένεια απευθύνεται στους εισβολείς και με επιχειρήματα προσπαθεί να τους αποτρέψει. Όσο για την ηλικιωμένη τροφό, αυτή δε διστάζει να προστατέψει την παρουσία του «οίκου», ακόμα και με κίνδυνο της ζωής της (πβ. «πήρε το ποτήρι ... για να μην το πάρουν αυτοί», «ώστε καταματώθηκαν τα χέρια της στο μπράτσο ... να σφίγγουν τη γερόντισσα στο λαιμό και να τη χτυπούν»).

13. Αν κάποιος συναντούσε στην αρχαία Αθήνα δυο ελεύθερες γυναίκες, μια με μαυρισμένο από τον ήλιο πρόσωπο και μια που το πρόσωπό της δεν ήταν μαυρισμένο, θα μπορούσε να βγάλει κάποιο συμπέρασμα για την κοινωνική προέλευση της μιας και της άλλης; Να αιτιολογήσετε την απάντησή σας.

Οι Αθηναίες των ανώτερων κοινωνικών τάξεων, που έμεναν στο «ἄστυ» (δηλαδή μέσα στην πόλη), παρέμεναν στο σπίτι και δεν είχαν καμιά ανάμειξη στις εξωτερικές δουλειές. Προσπαθούσαν μάλιστα να μην εκτίθενται στον ήλιο, γιατί η ηλιοκαμένη επιδερμίδα δεν θεωρείτο όμορφη. Όταν έβγαιναν έξω απ' το σπίτι, ντύνονταν απ' την κορφή με λεπτούφασμένα ρούχα (χιτώνα και μάτιο) και σκέπαζαν το κεφάλι τους. Το λευκό δέρμα στις γυναίκες ήταν σημάδι αριστοκρατικής καταγωγής, σεμνότητας και καλής ανατροφής, απόδειξη ότι η γυναίκα δεν έβγαινε απ' το σπίτι –οπότε δεν την έβλεπε ο ήλιος– και βέβαια τα αντρικά μάτια. Αντίθετα, την εποχή εκείνη μια γυναίκα μαυρισμένη ήταν μια γυναίκα χωρίς κοινωνική επιφάνεια. Πιθανότατα προερχόταν από κάποιο αγροτόσπιτο και εργαζόταν στα χωράφια.

14. (Κείμενο 4γ) Στην παράγραφο 60 διαβάζουμε ότι ο Αγνόφιλος απέφυγε να μπει στο σπίτι τη στιγμή που απουσίαζε ο κύριος. Μπορούμε από τη συγκεκριμένη αναφορά να βγάλουμε το συμπέρασμα ότι αυτός πρέπει να ήταν ο κανόνας στην αρχαία Αθήνα;

Διαβάζοντας το απόσπασμα απ' το δικανικό λόγο του Λυσία βλέπουμε ότι, όπως αναφέρει ο κατηγορούμενος, ο αντίδικος, ο Σίμωνας, εισέβαλε στο σπίτι του τη νύχτα, μεθυσμένος, παραβίασε την πόρτα κι «έφτασε σε τέτοιο σημείο προκλητικότητας», ώστε «μπήκε στο γυναικωνίτη» και αποχώρησε μόνο «όταν οι άνθρωποι που βρέθηκαν εκεί και εκείνοι που είχαν έρθει μαζί του τον έβγαλαν έξω κακήν κακώς και τον έδιωξαν».

Στο κείμενο του Τετραδίου ο Αγνόφιλος αποφεύγει να μπει στο σπίτι, καθώς απουσιάζει ο σύζυγος –ο κύριος του σπιτιού– και παρευρίσκονται μόνο γυναίκες (η σύζυγος, η ηλικιωμένη τροφός και οι δούλες).

Συσχετίζοντας λοιπόν τις δυο αυτές αναφορές, βγάζουμε το συμπέρασμα ότι στην αρχαία Αθήνα ήταν απαράδεκτη η είσοδος ενός ξένου άντρα σ' ένα σπίτι, τη στιγμή που απουσιάζει ο κύριος, και γενικότερα σε χώρους που βρίσκονταν γυναίκες και ανύπαντρα κορίτσια.

15. (Κείμενα 4β,γ) Αν ένας Αθηναίος της κλασικής εποχής είχε διώροφο σπίτι, ο ίδιος ο κύριος του οίκου θα έμενε, νομίζετε, στο ισόγειο ή στον πρώτο όροφο; Να αιτιολογήσετε την απάντησή σας.

Το τυπικό αθηναϊκό σπίτι της κλασικής εποχής, όπως γνωρίζουμε από αρχαιολογικά ευρήματα, ήταν διώροφα. Τα διαμερίσματα των γυναικών (ο γυναικωνίτης) βρίσκονταν στον όροφο, μακριά απ' τα μάτια των αντρών που επισκέπτονταν το σπίτι. Αντίθετα ο άντρας έμενε στο ισόγειο, όπου ήταν ο χώρος που διασκεδάζε με τους φίλους του (ανδρώννας/ανδρωνίτης).

16. (Κείμενα 4β,γ) α) Να συγκεντρώσετε όλες τις αναφορές τις σχετικές με το σπίτι του Ευφίλητου, να συζητήστε τα ευρήματά σας στην τάξη, επιμένοντας ιδιαίτερα στα αμφιλεγόμενα, και στη συνέχεια κάποιιοι από τους μαθητές και τις μαθήτριες αναλάβουν να ζωγραφίσουν το συγκεκριμένο σπίτι, ακολουθώντας πιστά τις ενδείξεις του κειμένου.

β) Να συγκεντρώσετε τις πληροφορίες που δίνονται για το σπίτι του κατηγόρου στο τρίτο κείμενο (γ) και να επισημάνετε τις ομοιότητες και τις διαφορές από το σπίτι του Ευφίλητου.

α) Το σπίτι του Ευφίλητου στο κείμενο 4β του Τετραδίου ήταν «δίπατο, πάνω και κάτω όμοιο ως προς το γυναικωνίτη και τον ανδρωνίτη». Τους δυο ορόφους συνέδεε μια σκάλα. Ο Ευφίλητος έμενε πάνω και οι γυναίκες κάτω, «για να μην κινδυνεύει η γυναίκα κατεβαίνοντας τη σκάλα όποτε χρειαζόταν να πλύνει» το παιδί. Επίσης, είχε αυλή (πβ. «εκείνη τη νύχτα χτυπούσε η πόρτα του σπιτιού και της αυλής»).

β) Το σπίτι του κατηγόρου φαίνεται πως ήταν μεγαλύτερο απ' το σπίτι του Ευφίλητου. Αναφέρεται ο «πύργος» (:μέρος του σπιτιού, ίσως στον όροφο), στον ζούσαν κι εργάζονταν οι γυναίκες. Στα πλούσια σπίτια –όπως φαίνεται πως ήταν το σπίτι του κατηγόρου– οι γυναίκες περιορίζονταν στα διαμερίσματα αυτά (γυναικωνίτης), τα οποία ήταν αρκετά μακριά από την είσοδο, ενώ στα μικρότερα σπίτια –όπως φαίνεται πως ήταν το σπίτι του Ευφίλητου– οι γυναίκες δούλευαν και ξεκουράζονταν σ' ένα δεύτερο πάτωμα, που έμοιαζε περισσότερο με «πατάρι». Ο κύριος του σπιτιού, ο κατήγορος, έμενε στο ισόγειο. Το σπίτι είχε αυλή και περιβαλλόταν από μεγάλο κτήμα (θα λέγαμε ότι επρόκειτο για «υποστατικό»).

Γενικά, για τη θέση του γυναικωνίτη μέσα στο αρχαίο σπίτι τα αρχαιολογικά λείψανα δε δίνουν ασφαλείς πληροφορίες. Ίσως ήταν ένας χώρος με δική του εσωτερική αυλή και δωμάτια ολόγυρα· ίσως ήταν μια σειρά δωματίων με είσοδο από την αυλή· ίσως ήταν ένας χώρος στο δεύτερο όροφο της οικίας. Σε κάθε περίπτωση, ο γυναικωνίτης ήταν ένας χώρος με ασφαλή πόρτα, που ταυτόχρονα έδινε τη δυνατότητα άμεσης εποπτείας του νοικοκυριού και της οικοσκευής.

17. Διαβάστε το παρακάτω απόσπασμα και εντοπίστε τις ανακρίβειες.

Διαβάζοντας το απόσπασμα του *Τετραδίου* διαφωνούμε στα παρακάτω σημεία:

α) «Είχε θριαμβεύσει στο βασικό γυναικείο ρόλο και η γυναίκα του, που ήταν επίσης ηθοποιός»: στο αρχαίο θέατρο υποκριτές (δηλ. ηθοποιοί) ήταν μόνο άντρες· αυτοί υποδύονταν και τους γυναικείους ρόλους.

β) «Παραχώρησε διακριτικά την πρώτη θέση στο συμπόσιο στη γυναίκα του»: οι ευπόληπτες Αθηναίες δεν έπαιζαν μέρος στα συμπόσια (εξαιρούνταν οι εταίρες και οι αυλητρίδες).

γ) «Να τρέχει σχεδόν καθημερινά για τα ψώνια στην αγορά»: οι Αθηναίες των ανώτερων κοινωνικών τάξεων (όπως φαίνεται ότι ήταν η γυναίκα του κειμένου, κρίνοντας από την κοινωνική και οικονομική θέση του συζύγου της) δεν πήγαιναν οι ίδιες στην αγορά για ψώνια· έστελναν τις δούλες.

δ) «Να παρίσταται στις κηδείες φίλων του άντρα της που είχαν πέσει στον πόλεμο»: οι γυναίκες δεν παρευρίσκονταν σε κηδείες –εκτός αν επρόκειτο για στενό οικογενειακό τους πρόσωπο– και γενικά δεν έπαιζαν μέρος σε κοινωνικές εκδηλώσεις.

ε) «Να συνοδεύει παιδιά στο σχολείο»: οι γυναίκες δε συνόδευαν τα παιδιά στο σχολείο. Στην αρχαία Αθήνα, όταν το αγόρι γινόταν επτά χρόνων, άρχιζε να πηγαίνει στο σχολείο μαζί μ' έναν ηλικιωμένο έμπιστο δούλο που καθόταν μαζί του τις ώρες του σχολείου και επίσης του δίδασκε καλούς τρόπους.

στ) «Να παραστεί στα δικαστήρια για υποθέσεις του άντρα της»: στα αθηναϊκά δικαστήρια δεν παρευρίσκονταν γυναίκες. Στην αρχαία Αθήνα η εκτελεστική και η δικαστική εξουσία (εκκλησία του δήμου, δικαστήρια) ασκούνταν αποκλειστικά από άντρες.

19. (Κείμενο 5) Με αφορμή το κείμενο αυτό και αξιοποιώντας την όποια εμπειρία έχετε από το σύγχρονο θέατρο, συζητήστε στην τάξη τη σημασία που μπορεί να έχει για την αλλαγή των παγιωμένων αντιλήψεων μιας κοινωνίας το γεγονός ότι το θέατρο, προχωρώντας πιο μπροστά από την κοινωνία, εισάγει προβληματισμούς και αμφισβητήσεις που θα ήταν δύσκολο, αν όχι αδιανόητο, να τεθούν στην πραγματικότητα της εποχής.

Ειδικά για το αρχαίο θέατρο να λάβετε υπόψη σας ότι η παρακολούθηση των παραστάσεων ήταν πάνδημη και ότι δεν απευθυνόταν σε μια καλλιεργημένη μειοψηφία, αλλά θεωρητικά) σε όλους τους πολίτες.

Τέχνη –και ειδικότερα θέατρο– χωρίς κοινωνική αναφορά είναι ανύπαρκτη. Η τέχνη –πέρα από τη δεδομένη αισθητική λειτουργία της– ζυμώνεται και βρίσκεται σε σχέση αλληλεπίδρασης με την κοινωνία, εισάγοντας προβληματισμούς, καυτηριάζοντας, εκφράζοντας τάσεις και θέτοντας ερωτήματα. Ο Μ.Πλωρίτης επισημαίνει: «Η τέχνη διαμορφώνεται απ’ τις κοινωνικές συνθήκες αλλά και αντίστροφα συντελεί κι αυτή στη διαμόρφωση εκείνων. Η κοινωνική αποστολή βρίσκεται μέσα στη φύση της τέχνης σαν κοινωνικού φαινομένου, αφού το καλλιτέχνημα αρδεύεται απ’ την κοινωνία και απευθύνεται στο κοινό».

Η τέχνη –και μάλιστα η σύγχρονη τέχνη και το σύγχρονο θέατρο– αποτελούν πρωτοπορία στην κοινωνία και προωθούν συχνά ριζοσπαστικές ιδέες.

Στην αρχαία Αθήνα το θέατρο δεν αφορούσε τους λίγους, δεν είχε ελιτίστικο χαρακτήρα· ήταν «σχολείο του λαού» και η παρακολούθηση των παραστάσεων ήταν πάνδημη. Οι δραματικές (θεατρικές) παραστάσεις στην Αθήνα, όπως και οι αθλητικοί αγώνες, αποτελούσαν σημαντικά γεγονότα στη ζωή της κοινότητας. Όπως επισημαίνει η Ρ.Ε.Εasterling, «για ολοκλήρωση την κοινότητα, η οποία αντιπροσωπευόταν από το θεατρικό κοινό, οι παραστάσεις τραγωδίας αποτελούν μια σύζευξη του παραδοσιακού παρελθόντος με ένα καινούργιο ανανεωτικό παρόν».

20. (Κείμενο 6) Από τους τρεις εραστές της εταιράς (στρατιωτικός, γιατρός, φιλόσοφος) ποιος νομίζετε ότι θα είχε τις περισσότερες πιθανότητες να γίνει και στις μέρες μας ήρωας κωμωδίας; Να αιτιολογήσετε την απάντησή σας.

Ο στρατιωτικός είναι ίσως ο πιο παρωχημένος τύπος απ’ τους τρεις, διότι στην εποχή μας δεν επιβιώνει το ηρωικό πρότυπο, και οπωσδήποτε δεν έχουν θέση κοινωνικοί τύποι που «διηγούνται μάχες δείχνοντας τα τραύματά τους», οι οποίοι, για τις υπηρεσίες τους, «παίζουν δωρεές απ’ το βασιλιά».

Ωστόσο ο δεύτερος και ο τρίτος κοινωνικός τύπος απ’ τους τρεις που παρουσιάζονται στο ανθολογούμενο απόσπασμα θα μπορούσαν να γίνουν ήρωες σύγχρονης κωμωδίας, αλλά με κάποιες «διορθωτικές επεμβάσεις». Ο γιατρός θα μπορούσε να παρουσιαστεί ως επιδέξιος επαγγελματίας, που θησαυρίζει όχι με την ικανότητά του, αλλά με την επιτηδειότητα και την πονηριά του.

Όσο για τον φιλόσοφο, και σήμερα υπάρχουν αντίστοιχοι τύποι ψευτοδιανοούμενων, που εκφράζονται με στόμφο κι επιτήδευση αλλά η σκέψη τους είναι εντελώς ρηχή.

21. (Κείμενο 7) Δοκιμάστε να γράψετε, ει δυνατόν με τον τρόπο του Θεόφραστου, ένα κείμενο ανάλογης έκτασης με το ίδιο θέμα (Ο αφηρημένος) ή με θέμα της επιλογής σας.

Το «σπασικλίκι», είναι, θα λέγαμε, μια σχολαστική και υπερβολική αφοσίωση στα σχολικά μαθήματα. Ιδού τι μαθητής είναι ο σπασίκλας. Όταν βρίσκεται μέσα στην τάξη απαιτεί απόλυτη ησυχία· τίποτα δεν πρέπει να του αποσπά την προσοχή. Σηκώνει το χέρι του ακατάπαυστα και συχνά, πριν ακόμα τελειώσει την ερώτησή του ο δάσκαλος, πετάγεται ν' απαντήσει. Όταν δεν του δίνουν το λόγο μέσα στην τάξη –γιατί δε γίνεται να μιλάει συνέχεια αυτός– δείχνει μουτρωμένος και πολλές φορές κάνει μορφασμούς αποδοκιμασίας κι έχει την τάση να διορθώνει τους πάντες. Γράφει διαγώνισμα; Φεύγει τελευταίος απ' την τάξη, αφού έχει ταράξει το δάσκαλο στις διευκρινίσεις. Στο διάλειμμα τρέχει από πίσω του και λύνει απορίες: «Κύριε, κύριε, δεν κατάλαβα καλά αυτό που είπατε»...

Στο σπίτι πού τον χάνεις, πού τον βρίσκεις είναι μ' ένα βιβλίο στο χέρι. Αγαπημένο του στέκι; Η βιβλιοθήκη και το βιβλιοπωλείο. Αυτονόητο; Δεν υπάρχει γι' αυτόν. Ρωτάει για τα πάντα το δάσκαλο, πιο πολύ για να δείξει ότι ενδιαφέρεται. Κανονίζουν κοπάνα οι μαθητές; Απέχει επιδεικτικά. Θυμίζει πάντα τις ασκήσεις στον καθηγητή, ακόμη κι όταν εκείνος τις έχει ξεχάσει. Αγαπημένη του μέρα; Το δίχως άλλο, η μέρα επίδοσης των ελέγχων...

8. Τεκνοποιία και εκπαίδευση στη Σπάρτη

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ-ΑΣΚΗΣΕΙΣ-ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. α) Για καθένα από τα δύο κεφάλαια (1 «όσον αφορά αίφνης ... ως το εξετάσει» και 2 «εγώ λοιπόν ... κάποιο αξιωματούχο») να γράψετε σε ένα δίστηλο τι ίσχυε στην υπόλοιπη Ελλάδα και στη Σπάρτη.

Στην υπόλοιπη Ελλάδα:	Στη Σπάρτη:
Κεφ. 1: «Τεκνοποιία»	
<ul style="list-style-type: none">• Τα κορίτσια που βρίσκονται σε ηλικία γάμου υποβάλλονται σε λιτή δίαιτα («...τις διατρέφουν με το απολύτως απαραίτητο ψωμί και με την κατά το δυνατόν λιγότερη άλλη τροφή»). επίσης απέχουν από το κρασί («όσο για το κρασί ... υπερβολικά νερωμένο»).• Οι γυναίκες ασκούσαν οικιακές εργασίες («...να δουλεύουν ασάλευτες το μαλλί»).• Οι γυναίκες ζούσαν ως επί το πλείστον περιορισμένες στο σπίτι. Στην Αθήνα η μόνη ευκαιρία των κοριτσιών για να βγουν τα κορίτσια από το σπίτι ήταν η συμμετοχή τους σε θρησκευτικές γιορτές, κατά τις οποίες παρευρίσκονταν στη θυσία και έπαιρναν μέρος στην πομπή.• Οι γυναίκες και οι άντρες δεν παντρεύονταν σε μια ορισμένη ηλικία, αλλά «όποτε ήθελε ο κάθε άντρας» (τα κορίτσια συνήθως παντρεύονταν πολύ μικρές, στα 14 ή ακόμη και στα δώδεκα). Θα πρέπει να προστεθεί ότι στην Αθήνα οι άντρες παντρεύονταν για ν' αποκτήσουν αρσενικά παιδιά,	<ul style="list-style-type: none">• Για τη δίαιτα και την οιοποσία των νέων γυναικών στη Σπάρτη δε γίνεται καμία αναφορά, από τα γραφόμενα όμως συμπεραίνουμε ότι θα τρέφονταν κανονικά, για να αναπτυχθούν και να μπορούν να γεννήσουν και γερά παιδιά.• Οι γυναίκες δε δούλευαν στο σπίτι, καθώς τις οικιακές εργασίες τις εκτελούσαν οι δούλες («τα ρούχα ήταν σε θέση να τα εξασφαλίσουν και οι δούλες»). βασική τους αποστολή ήταν η τεκνοποιία, η γέννηση γερών παιδιών, που θα γινόντουσαν πολεμιστές.• Οι γυναίκες ήταν ελεύθερες «να ασκούν το σώμα τους», όπως και οι άντρες και συμμετείχαν στους αθλητικούς αγώνες.• Ο νόμος του Λυκούργου όριζε να γίνονται οι γάμοι «όταν τα σώματα βρίσκονταν στην ακμή τους». Έτσι, οι γυναίκες παντρεύονταν γύρω στα 20 ή λίγο αργότερα. Βασικός σκοπός του γάμου ήταν η γέννηση των αυριανών πολεμιστών.

<p>ελπίζοντας ότι αυτά όχι μόνο θα τον φροντίσουν στα γεράματά του, αλλά –κυρίως– ότι θα τον θάψουν σύμφωνα με τα έθιμα και θα συνεχίσουν μετά το θάνατό του την οικογενειακή λατρεία.</p>	
<p>Κεφ. 2: «Εκπαίδευση των αγοριών»</p>	
<ul style="list-style-type: none"> • Τα αγόρια εκπαιδεύονταν από μικρή ηλικία και η εκπαίδευσή τους ήταν ελεύθερη και είχε αφεθεί στην ιδιωτική πρωτοβουλία: Οι γονείς όριζαν κάποιον δούλο ως παιδαγωγό και λίγο αργότερα (όταν συμπλήρωναν το έβδομο έτος της ηλικίας τους) τα έστελναν σε δασκάλους. Εκεί μάθαιναν να γράφουν και να διαβάζουν (γράμματα), να παίζουν τη λύρα (μουσικήν) και να γυμνάζονται στην παλαιστρα. • Τα αγόρια φορούσαν παπούτσια που έκαναν «απαλά τα πόδια τους». • Άλλαζαν συχνά ρούχα (ιμάτια), με αποτέλεσμα να «εκθηλύνουν τα σώματά τους»). • Έτρωγαν ελεύθερα, όσο ήθελαν, χωρίς περιορισμούς («για την τροφή έχουν για μέτρο το στομάχι τους»). 	<ul style="list-style-type: none"> • Σύμφωνα με το νόμο του Λυκούργου, δεν υπήρχαν ιδιωτικοί παιδαγωγοί, αλλά την αγωγή των παιδιών την αναλάμβανε το κράτος και την ευθύνη για την εκπαίδευσή τους την είχε «ένας άνδρας από εκείνους που εκλέγονται στα ανώτατα αξιώματα», ο οποίος ονομαζόταν παιδονόμος. Επίσης η αγωγή των παιδιών είχε ως βάση την αυστηρότητα και τη σκληραγωγία («...να επιβάλλει σκληρή τιμωρία ... και μεγάλη πειθαρχία»). Η βασική εκπαίδευση των αγοριών στη Σπάρτη είχε στόχο να τους κάνει ευπειθείς στους άρχοντες και ικανούς να υπομένουν τους κόπους και να νικούν στις μάχες. • Τα νεαρά αγόρια περπατούσαν ξυπόλυτα για να σκληραγωγηθούν. • Από την ηλικία των 12 ετών φορούσαν ένα ιμάτιο (εξωτερικό ένδυμα), το ίδιο χειμώνα καλοκαίρι. • Οι νέοι άντρες έτρωγαν όλοι μαζί στα συσσίτια, στα οποία συνεισέφεραν όλοι. Η ποσότητα της τροφής δεν ήταν ούτε πολύ μεγάλη ούτε πολύ μικρή και, όταν δεν τους έφτανε, τους επιτρεπόταν να την εξασφαλίζουν «με ανορθόδοξα μέσα» (με την κλοπή). Φαίνεται ότι σκόπιμα στα κοινά γεύματα τους έδιναν λίγη και κακής ποιότητας τροφή, για να τους

αναγκάζουν να κλέβουν κι έτσι να τα μαθαίνουν στην τόλμη και στο δόλο

β) Στο πρώτο κεφάλαιο ο Ξενοφών αναφέρει συγκεκριμένες λεπτομέρειες του σπαρτιατικού τρόπου ζωής, κυρίως σχετικά με ένα θέμα. Για ποιο λόγο νομίζετε ότι επιμένει ιδιαίτερα σ' αυτό το θέμα;

Στο πρώτο κεφάλαιο από το ανθολογούμενο απόσπασμα ο ιστορικός, αναφερόμενος στις γυναίκες, με επίκεντρο την τεκνοποιία, τη γέννηση παιδιών, αναφέρεται στη διατροφή των νεαρών κοριτσιών, στην απασχόληση, στη σωματική άσκηση, στην ηλικία του γάμου και σε άλλες ειδικές ρυθμίσεις.

Ο Ξενοφών επιμένει ιδιαίτερα σ' αυτό το θέμα, διότι ο βασικός προορισμός των γυναικών της Σπάρτης ήταν να γεννήσουν γερά παιδιά, να γίνουν οι μητέρες των γενναίων πολεμιστών, που αργότερα θα υπερασπίζονταν την πόλη και την επικράτειά της.

Γι' αυτό και οι κοπέλες της Σπάρτης γυμνάζονταν δημόσια και προετοιμάζονταν κατάλληλα, με στόχο να γίνουν μητέρες ρωμαλέες και δυνατές και γυναίκες προικισμένες με αντρική αρετή.

Από την άλλη μεριά, ο Ξενοφών επιμένει ιδιαίτερα σ' αυτό το θέμα, επειδή το θεωρεί κρίσιμο για ό,τι πέτυχε η Σπάρτη και επειδή αυτά που ίσχυαν στη Λακεδαίμονα διέφεραν πολύ από τα ισχύοντα σε άλλες ελληνικές πόλεις της αρχαιότητας.

2. Σύμφωνα με όσα λέει ο ιστορικός, ποιες είναι οι προϋποθέσεις για να γεννηθούν γερά παιδιά;

Βασικές προϋποθέσεις για να γεννηθούν γερά παιδιά, σύμφωνα με όσα αναφέρει ο ιστορικός, ήταν οι εξής:

- Να τεκνοποιούν όταν βρίσκονται τα σώματα των γονέων «στην ακμή τους», επομένως να παντρεύονται όταν έχει ολοκληρωθεί η σωματική τους ανάπτυξη και όχι σε πολύ μικρή ηλικία.
- Να ασκούν τα σώματά τους, άντρες και γυναίκες, για ν' αυξάνουν τη σωματική τους δύναμη.

3. Για ποιο λόγο νομίζετε ότι οι άλλοι Έλληνες έδιναν στις κόρες τους λίγο ψωμί, λίγη τροφή και υπερβολικά νερωμένο κρασί;

Οι αρχαίοι Έλληνες γενικά ήταν λιτοδίαιτοι. Τις διατροφικές τους συνήθειες χαρακτήριζε η λιτότητα, κάτι που αντικατοπτρίζει τις δύσκολες συνθήκες υπό τις οποίες διεξαγόταν η γεωργική δραστηριότητα. Θεμέλιο της διατροφής τους ήταν η λεγόμενη «μεσογειακή τριάδα»: σιτάρι (δημητριακά), λάδι και κρασί. Ένα συνηθισμένο ελληνικό φαγητό αποτελούνταν από ψωμί που το συνόδευαν με τυρί, μέλι και πολύ συχνά ψάρι (νωπό, ξεραμένο ή παστό). Το κρέας ήταν γενικά σπάνιο. Επίσης τα χορταρικά και τα φρούτα αποτελούσαν σημαντικό μέρος της διατροφής τους.

Εστιάζοντας στο θέμα μας, η εξαιρετικά λιτή διατροφή των γυναικών στην Ελλάδα, όπως την παρουσιάζει ο Ξενοφώντας στο κείμενό μας, αναμφίβολα συνδέεται τόσο με τις γενικότερες διατροφικές συνήθειες των Ελλήνων, όσο και με τη φροντίδα τους για τη διατήρηση της καλής υγείας, όπως υπαγόρευαν οι ιατρικές αντιλήψεις της εποχής. Επίσης, η διατροφή αυτή έδειχνε τη φροντίδα των νέων γυναικών για

την ομορφιά τους. Εξάλλου η εγκράτεια σε σχέση με το φαγητό συχνά εγκωμιάζεται ως η ύψιστη αρετή. Δεν αποκλείεται βέβαια η δίαιτα αυτή να συνδέεται με τη διαφορετική αντιμετώπιση της γυναίκας ακόμα και στη διατροφή· άλλωστε, μέχρι πρόσφατα, ιδίως στην ελληνική επαρχία, το κοινωνικό κατεστημένο επέβαλε στις γυναίκες να τρώνε και, κυρίως, να πίνουν λιγότερο από τους άντρες.

Έπειτα, η αποχή των γυναικών από το κρασί συνδέεται με τις αντιλήψεις σχετικά με την ευπρέπεια και τη γυναικεία αρετή. Η ελληνική κοινωνία γενικά αποδοκίμαζε τις γυναίκες που έπιναν κρασί και σύμφωνα με τον Αθήναιο (*Δειπνοσοφιστές*) ένας νόμος απαγόρευε στις γυναίκες να πίνουν ο,τιδήποτε εκτός από νερό. Η γυναίκα στην αρχαία Ελλάδα όφειλε να είναι συγκρατημένη και προσηλωμένη στον κοινωνικό ρόλο της συζύγου και μητέρας. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η *Σπάρτη* ήταν η μοναδική πόλη στην οποία επιτρεπόταν στις γυναίκες να καταναλώνουν ό,τι ήθελαν.

III. Η Μακεδονία

9. Οι Μακεδόνες

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ-ΑΣΚΗΣΕΙΣ-ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Για ποιο λόγο οι Μακεδόνες, πριν από τον Φίλιππο, ζούσαν πάνω στα βουνά;

Πριν από τον Φίλιππο, οι Μακεδόνες ήταν νομάδες κτηνοτρόφοι (βλ. «Ο Φίλιππος σας πήρε περιπλανώμενους και πένητες...»). Ζούσαν λοιπόν πάνω στα βουνά, όπου έβρισκαν τροφή για τα κοπάδια τους (βλ. «...βοσκούσατε οι πιο πολλοί λίγα πρόβατα πάνω στα βουνά»). Επίσης μ' αυτό τον τρόπο προφυλάσσονταν από τους εχθρούς τους, καθώς η μορφολογία των βουνών, τα οποία αποτελούν φύσει οχυρές θέσεις, και το δύσβατο του εδάφους τους προσέφερε ασφάλεια (βλ. «...και πολεμούσατε γι' αυτά ... και με τους όμορους Θράκες»).

2. Τι πρόσφερε στους Μακεδόνες ο Φίλιππος, σύμφωνα με όσα λέει ο Αλέξανδρος;

Στο ανθολογούμενο απόσπασμα, ο Αλέξανδρος, απευθυνόμενος στους Μακεδόνες το καλοκαίρι του 324 π.Χ. στην πόλη Ώπη, βρίσκει την ευκαιρία να τους υπενθυμίσει το μεγάλο έργο του πατέρα του Φιλίππου.

Συγκεκριμένα, ο Φίλιππος:

- έντυσε με χλαμύδες (εξωτερικά ενδύματα, μανδύες) τους κτηνοτρόφους Μακεδόνες, οι οποίοι μέχρι τότε φορούσαν προβιές,
- τους κατέβασε από τα βουνά στους κάμπους,
- τους έκανε αξιόμαχους απέναντι στους γείτονές τους βαρβάρους, ώστε να στηρίζονται για τη σωτηρία τους όχι στις φύσει οχυρές τοποθεσίες αλλά στη γενναιότητά τους,

- συγκρότησε πόλεις,
- θέσπισε νόμους και έθιμα,
- τους μετέτρεψε, από δούλους που ήταν πρωύτερα, σε αφέντες των βαρβάρων,
- επεξέτεινε τα όρια του βασιλείου, προσαρτώντας το μεγαλύτερο μέρος της Θράκης στη Μακεδονία,
- κατέλαβε καίριες θέσεις δίπλα στη θάλασσα (τις πόλεις Αμφίπολη, Πύδνα, Μεθώνη, Ποτειδαία και Όλυθο),
- άνοιξε για τη χώρα το εμπόριο,
- έκανε ασφαλή την εργασία στα μεταλλεία, εξασφαλίζοντας κατάλληλες συνθήκες για την εκμετάλλευση του ορυκτού πλούτου,
- έκανε τους Μακεδόνες κύριους των Θεσσαλών, τους οποίους προηγουμένως φοβόντουσαν,
- συνέτριψε τους Φωκείς,
- έκανε την πρόσβαση των Μακεδόνων στην Ελλάδα πλατιά και εύκολη,
- νίκησε τους Αθηναίους και τους Θηβαίους, που πάντα караδοκούσαν για να επιτεθούν στη Μακεδονία
- στο συνέδριο της Κορίνθου, στο οποίο συμμετείχαν αντιπρόσωποι απ' όλη την Ελλάδα, αναγορεύτηκε στρατηγός με απεριόριστη εξουσία για την πανελλήνια εκστρατεία εναντίον των Περσών.

3. Σε τι διαφέρουν τα επιτεύγματα του Αλεξάνδρου από τα επιτεύγματα του Φιλίππου.

Είδαμε παραπάνω ότι ο Φίλιππος κατόρθωσε ν' ανασυγκροτήσει τη Μακεδονία και να την κάνει την ισχυρότερη δύναμη στην Ελλάδα. Με τον Φίλιππο, η Μακεδονία ανήλθε ως μεγάλη δύναμη στο πολιτικό στερέωμα. Συγκεκριμένα, αναδιοργάνωσε το στρατό και έκανε τους Μακεδόνες αξιόμαχη και υπολογίσιμη δύναμη, εξουδετέρωσε τους βαρβάρους γείτονες, κατέλαβε τις παραθαλάσσιες πόλεις της Μακεδονίας, που μέχρι τότε ελέγχονταν από τους Αθηναίους, νίκησε τις ισχυρότερες πόλεις της εποχής, την Αθήνα και τη Θήβα, ανασυγκρότησε την οικονομία, δημιούργησε τις προϋποθέσεις για την ανάπτυξη της γεωργίας και αύξησε την επικράτεια του μακεδονικού κράτους στην Ελλάδα.

Στα παραπάνω θα πρέπει να προσθέσουμε πως «η μεγαλύτερη συμβολή του Φιλίππου στην ιστορία της Μακεδονίας έγκειται στην επίτευξη για πρώτη φορά εθνικής ενότητας» (βλ. *Φίλιππος, Βασιλεύς Μακεδόνων*, εκδ. Εκδοτικής Αθηνών, Αθήνα 1992). Κατά τη διατύπωση του N.G.L.Hammond (βλ. *Φίλιππος ο Μακεδών*, εκδ. Μαλλιάρης-Παιδεία), «ο Φίλιππος δημιούργησε ένα βασίλειο ενός λαού από πολλές φυλές και έθνη».

Σε σύγκριση με το έργο του πατέρα του, τα επιτεύγματα του Αλεξάνδρου ήταν, κυρίως, στρατιωτικά. Συγκεκριμένα, ο Αλέξανδρος, πραγματοποιώντας το όνειρο του πατέρα του, τη μεγάλη εκστρατεία κατά των Περσών, κατέλυσε την περσική αυτοκρατορία, κατέλαβε την Ανατολή και επεξέτεινε την κυριαρχία των Μακεδόνων σε στεριά και θάλασσα. Η εδαφική αυτή επέκταση και η οικονομική εκμετάλλευση των κατακτημένων εδαφών έδωσε

στους Μακεδόνες πλούτο και οικονομική δύναμη (βλ. «...πρόσθεσα στην επικράτειά σας... / ...τις έδωσα σε εσάς για να τις εκμεταλλευτείτε. Όλα τα αγαθά της Αιγύπτου και της Κυρήνης ... και η έξω θάλασσα δικά σας»).

4. Οι μαθητές, χωρισμένοι σε ομάδες, αναλαμβάνουν να συγκροτήσουν φάκελο για τον Αλέξανδρο, αξιοποιώντας τις σχετικές γνώσεις που ενδεχομένως έχουν από άλλα μαθήματα (Ιστορία, Νεοελληνική λογοτεχνία, Εικαστικά). Ο φάκελος θα μπορούσε ενδεικτικώς να περιλαμβάνει: α) βασικές πληροφορίες για το βίο και το έργο του Αλεξάνδρου, β) εικαστικό υλικό και γ) στοιχεία για τον Αλέξανδρο στη λογοτεχνία.

Πληροφορίες για τον Αλέξανδρο μπορούμε να αντλήσουμε από τα βιβλία:
M.C.Howatson, *Εγχειρίδιο κλασικών σπουδών*, εκδ. Α/φών Κυριακίδη, Θεσ/νίκη-Αθήνα 1996.

Johann Gustav Droysen, *Ιστορία του Μεγάλου Αλεξάνδρου*, εκδ. Τραπ. Πίστewς, Αθήναι 1996.

Σ.Φίσερ-Φαμπιάν, *Μέγας Αλέξανδρος, Το όραμα της ειρήνης των λαών*, εκδ. Κονιδάρη.

N.G.L.Hammond, *Μέγας Αλέξανδρος, Ένας ιδιοφυής*, εκδ. Μαλλιάρης-Παιδεία.

Pierre Briant, *Ο Μέγας Αλέξανδρος, Από την Ελλάδα στην Ανατολή*, εκδ. Ανακαλύψεις Δελθθανάση Ιστορία.

Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμ. Δ', Εκδοτική Αθηνών.

Επίσης, χρήσιμο υλικό προσφέρουν, μεταξύ πολλών άλλων, και οι ιστότοποι:
<http://el.wikipedia.org/wiki.htm>

<http://www.alexanderofmacedon.info/greek/homepagegr.htm>

http://www.apodimos.com/arthra/TO_ERGO_TOY_MEGALOY_ALEXANDROY/index.htm

<http://www.isidore-of-seville.com/Alexanderama.html>

http://gym-peir-myttil.les.sch.gr/M_ALEXANDROS.htm

Σχετικά με την παρουσία του Μεγάλου Αλεξάνδρου στη νεότερη λογοτεχνία εξαιρετικά ενδιαφέρουσα είναι η περίφημη «Διήγησις Αλεξάνδρου του Μακεδόνο» (γνωστή και ως «Φυλλάδα του Μεγαλέξανδρου»), ένα λαϊκό μυθιστόρημα των ελληνιστικών χρόνων, το οποίο διαμορφώθηκε στην πρώτη του γραπτή μορφή από τον «ψευδο-Καλλισθένη» τον 3ο μ.Χ. αιώνα και μεταφράστηκε σε πάρα πολλές γλώσσες. Η παλαιότερη σήμερα σωζόμενη πεζή διασκευή είναι του 11ου αιώνα και η νεώτερη του 16ου. Μια έμμετρη εκδοχή χρονολογείται από το 1388 και είναι γνωστή από την έκδοση του W.Wagner ως «Βίος Αλεξάνδρου», ενώ υπάρχει και μια δεύτερη έμμετρη διασκευή, η οποία επιγράφεται «Γέννησις, κατορθώματα και θάνατος Αλεξάνδρου του Μακεδόνο» δια στίχου».

Το γεγονός ότι ο Μέγας Αλέξανδρος υπήρξε σ' όλο το μεσαίωνα κι εξακολουθεί να είναι ως τις μέρες μας ο κατεξοχήν αγαπημένος αρχαίος ήρωας των Ελλήνων, μαρτυρείται όχι μόνο από την ευρύτερη διάδοση του μυθιστορήματος του «ψευδο-Καλλισθένη» και τις διασκευές του, έμμετρες

και πεζές, αλλά και από την ξεχωριστή θέση που έχει ο νεαρός Μακεδόνας βασιλιάς τόσο στις λαϊκές παραδόσεις όσο και στις εικαστικές τέχνες.

Επιλογή εικαστικών έργων με θέμα τον Μ. Αλέξανδρο:

Πίνακας Θεόφιλου: Ο Μέγας Αλέξανδρος έφιππος.

Πίνακας Θεόφιλου: Ο Μέγας Αλέξανδρος μάχεται τους Ινδούς.

Πίνακας Θεόφιλου: Έφιππος Μέγας Αλέξανδρος. Αποτοιχισμένη τοιχογραφία.

Υδατογραφία του Γιάννη Τσαρούχη: Ο Θεόφιλος ντυμένος Μέγας Αλέξανδρος.

Πίνακας του Φώτη Κόντογλου: Ο Μέγας Αλέξανδρος. Τοιχογραφία του Δημαρχείου Αθηνών.

Πίνακας του Μποστ: Ο Μεγαλέξανδρος με την αδελφή του τη Γοργόνα.

Ευγένιος Σπαθάρης: Τρεις δερμάτινες φιγούρες (Ο Καραγκιόζης, ο Μεγαλέξανδρος και το καταραμένο φίδι).

Πίνακας Νίκου Εγγονόπουλου: Οι δύο Μακεδόνες, Μέγας Αλέξανδρος και Παύλος Μελάς.

IV. Η Θήβα

10. Η Θήβα και οι Θηβαίοι

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ-ΑΣΚΗΣΕΙΣ-ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Όπως επισημαίνεται στο εισαγωγικό σημείωμα, η περιγραφή κάθε πόλης από τον Ηρακλείδη είναι λίγο πολύ στερεότυπη. Αν θεωρήσουμε την περιγραφή της Θήβας αντιπροσωπευτική, ποια είναι τα επιμέρους θέματα τα οποία πρέπει να επανέρχονται λίγο πολύ σταθερά και σε περιγραφές άλλων πόλεων;

Ο Ηρακλείδης είναι περιηγητής που έζησε τον 3^ο αι. π.Χ. Στο έργο του *Περί τῶν ἐν τῇ Ἑλλάδι πόλεων*, το οποίο δε σώζεται ολόκληρο, περιγράφει ένα ταξίδι στην κεντρική και βόρεια Ελλάδα. Στο βιβλίο αυτό, στο οποίο φαίνεται πως αποβλέπει στη μεθοδική πληροφόρηση, ο συγγραφέας οργανώνει τις λεπτομέρειες της περιγραφής κατά τέτοιο τρόπο ώστε η περιγραφή κάθε πόλης είναι λίγο-πολύ στερεότυπη (σταθερή).

Το ανθολογούμενο απόσπασμα, στο οποίο περιγράφει τη Θήβα, μας δίνει μια ιδέα για τον τρόπο με τον οποίο περιγράφει στο έργο αυτό τις πόλεις που επισκέπτεται.

Στην αρχή λοιπόν παρουσιάζει την πόλη, επιλέγοντας τα στοιχεία εκείνα με τα οποία θα μπορούσε ο αναγνώστης να σχηματίσει ικανοποιητική εικόνα γι' αυτήν: Δίνει πληροφορίες για την απόσταση (από την προηγούμενη πόλη), την κατάσταση του δρόμου που οδηγεί σ' αυτήν, τη θέση της (τη «χώρα», την ευρύτερη περιοχή) και την έκτασή της· ακολουθούν βασικές πληροφορίες για την περιγραφόμενη πόλη: σχήμα, γεωμορφολογία, ρυμοτομία, ιστορία, φυσικό περιβάλλον, κλιματολογικές συνθήκες, παραγωγή (πβλ. παραγρ. 12-13).

Στη συνέχεια παρουσιάζει τους κατοίκους της, πρώτα τους άντρες (πβλ. παράγρ. 14-16) κι έπειτα τις γυναίκες (πβλ. 17-20).

Θα πρέπει να επισημανθεί ότι στην αρχή κάθε νέας ενότητας στην περιγραφή με μια σύντομη φράση ανακεφαλαιώνει το θέμα της προηγούμενης ενότητας (πβλ. «Έτσι λοιπόν είναι η πόλη», «Έτσι λοιπόν είναι οι άντρες»).

Ολοκληρώνει την περιγραφή του με μια γενική εκτίμηση για την πόλη, τα συγκριτικά πλεονεκτήματα και μειονεκτήματά της (πβλ. παράγρ. 21).

2. Να επισημάνετε μια βασική διαφορά των πληροφοριών που αναφέρονται στις γυναίκες σε σχέση με τις πληροφορίες που αφορούν τους άντρες.

Ο Ηρακλείδης περιγράφοντας τους άντρες παρουσιάζει το χαρακτήρα τους, τα προτερήματα και τα ελαττώματά τους, και τις εξωτερικές εκδηλώσεις τους, τις διαπροσωπικές τους σχέσεις και τη συμπεριφορά τους. Θα πρέπει να επισημανθεί ότι ο Ηρακλείδης παρουσιάζει τη στερεότυπη, καθαρά αρνητική, εικόνα των Βοιωτών, σύμφωνα με την οποία –σε αντίθεση με τους

καλλιεργημένους και «λεπτούς» στους τρόπους Αθηναίους– ήταν χοντροκομμένοι, ακαλλιέργητοι,, όχι ιδιαίτερα ευφυείς και, κυρίως, αδηφάγοι.

Αντίθετα, περιγράφοντας τις γυναίκες επιμένει στην εξωτερική τους εικόνα, την εμφάνισή τους, την οποία παρουσιάζει με λεπτομέρειες (ρουχισμός, υπόδηση, κόμμωση, κίνηση), εικόνα λίγο-πολύ γνωστή και από εικαστικά έργα που έχουν διασωθεί.

- 3. Με βάση τις πληροφορίες του Ηρακλείδη, να περιγράψετε, όσο γίνεται ακριβέστερα, την εξωτερική εμφάνιση μιας Θηβαίας, με στόχο να βοηθήσετε κάποιον –ενδεχομένως κάποιον συμμαθητή σας– που θα ήθελε να αποδώσει ζωγραφικά την εικόνα της.**

Οι Θηβαίες είναι γυναίκες χαριτωμένες και πολύ κομψές. Έχουν κορμωστασιά και χάρη στο περπάτημα και στην κίνηση.

Φορούν λευκά ιμάτια, τα οποία καλύπτουν ολόκληρο το κεφάλι τους, ώστε να φαίνονται σχεδόν μόνο τα μάτια τους. Τα μαλλιά τους, κάτω από τα ιμάτια, είναι ξανθά, δεμένα σε κότσο προς τα πάνω μέχρι την κορυφή. Τα παπούτσια τους είναι απλά, όχι ψηλά, πορφυρού χρώματος, με χαμηλή σόλα και έχουν πολλές θηλιές για κορδόνια, ώστε να φαίνονται τα πόδια τους σχεδόν γυμνά.

Στην περιγραφή της εξωτερικής εμφάνισης μιας Θηβαίας χρήσιμες είναι οι παρακάτω πληροφορίες: «Τον τέταρτο αιώνα, οι κομψές νέες γυναίκες που παριστάνουν οι τερακότες της Τανάγρας τυλίγονται σα γάτες μέσα στα φαρδιά τους ιμάτια, φτιαγμένα με τέχνη, που σκεπάζουν σχεδόν τελείως τους χιτώνες τους. Καμιά φορά φέρνουν επάνω στο κεφάλι, σαν κουκούλα, μια άκρη αυτού του ιματίου». (R.Flacelliere, *Ο δημόσιος και ιδιωτικός βίος των Αρχαίων Ελλήνων*, εκδ. Παπαδήμα, Αθήνα 1999).

V. Η Κόρινθος

11. Η Κόρινθος μετά την καταστροφή

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ-ΑΣΚΗΣΕΙΣ-ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Πού αποδίδει ο Στράβων την καταστροφή της Κορίνθου;

Η άλωση και η καταστροφή της Κορίνθου το 146 π.Χ. από τους Ρωμαίους αποδίδεται από τον Στράβωνα στην αλαζονική και προκλητική συμπεριφορά των κατοίκων της.

Συγκεκριμένα, η «Ύβρις» των Κορινθίων παρουσιάζεται στην αρχή του ανθολογούμενου αποσπάσματος: «...αντιμετώπιζαν τους Ρωμαίους τόσο υπεροπτικά, ώστε κάποιοι απ' αυτούς είχαν το θράσος, όταν οι ρωμαίοι πρέσβεις περνούσαν έξω από τα σπίτια τους να τους περιλούσουν με ακαθαρσίες. Γι' αυτά και γι' άλλα που έκαναν τιμωρήθηκαν τελικά πολύ σύντομα».

Η προσέγγιση αυτή υπάγεται ασφαλώς στο γνωστό ερμηνευτικό σχήμα των αρχαίων Ελλήνων, που συνδέεται με την κοσμοθεωρία και τις μεταφυσικές αντιλήψεις τους: «Ύβρις – Νέμεσις» (δηλ. υπέρβαση των ορίων/αλαζονική συμπεριφορά – τιμωρία).

2. Ποιες από τις συμπεριφορές που περιγράφονται στο απόσπασμα θα χαρακτηρίζατε ακραίες ή ασυνήθιστες;

Ακραία θα χαρακτηρίζαμε τη συμπεριφορά των επηρμένων Κορινθίων απέναντι στους Ρωμαίους πρέσβεις: «...όταν οι Ρωμαίοι πρέσβεις περνούσαν έξω από τα σπίτια τους, να τους περιλούσουν με ακαθαρσίες». Ακραία ασφαλώς θεωρείται και η στρατιωτική επιχείρηση των Ρωμαίων, οι οποίοι ισοπέδωσαν την πόλη (:«...και η ίδια η Κόρινθος ισοπεδώθηκε από τον Λεύκιο Μόμμιο»). Ακραίος επίσης είναι και ο τρόπος που συμπεριφέρθηκαν οι Ρωμαίοι στρατιώτες στα έργα τέχνης και στα αφιερώματα μετά την άλωση της πόλης (:«...είδε ο ίδιος πίνακες ριγμένους στο έδαφος και τους στρατιώτες να παίζουν επάνω πεσσούς»).

Ασυνήθιστη θα μπορούσε να χαρακτηριστεί η συμπεριφορά του Λεύκιου Μόμμιου, ο οποίος λεηλάτησε τους καλλιτεχνικούς θησαυρούς της Κορίνθου αλλά αδιαφορούσε για την τύχη τους (:«...καθώς ο Μόμμιος ήταν, όπως λένε, πιο πολύ γενναιόδωρος παρά φιλότεχνος, έδινε χωρίς πολλά-πολλά σε όσους του ζητούσαν... Εκείνος αντιμετώπισε το θέμα με ηρεμία, επειδή δεν τον ένοιαζε καθόλου»).

Εντύπωση επίσης μας προκαλεί η συμπεριφορά των ανευλαβών απελεύθερων εποίκων, οι οποίοι, εντυπωσιασμένοι από την κεραμικά και χάλκινα σκεύη που χρησιμοποιούσαν οι Κορίνθιοι ως κτερίσματα, προέβησαν σε συστηματική σύληση των τάφων, για να ικανοποιήσουν την αυξημένη ζήτηση στη Ρώμη και να τα ακριβοπουλήσουν (βλ. «δεν άφησαν τάφο που να μην τον ερευνήσουν...»). Ασυνήθιστη πράγματι μπορεί να

θεωρηθεί η υστερία των κατοίκων του μητροπολιτικού κέντρου της αυτοκρατορίας για τα «Νεκροκορίνθια» (δηλ. τα ταφικά αντικείμενα από τη νεκρόπολη της Κορίνθου) –τα οποία έγιναν μόδα– και η επιχείρηση μαζικής μεταφοράς τους στη Ρώμη, προφανώς από «επιτήδειους», που εκμεταλλεύτηκαν τη ζήτηση για να πλουτήσουν.

3. **Ο Μακρυγιάννης στα Απομνημονεύματα αναφέρει επεισόδιο με μαχητές του που ήθελαν να πουλήσουν δύο αρχαία αγάλματα. Αναζητήστε το κείμενο και δείτε ποια ήταν η αντίδραση του ίδιου του Μακρυγιάννη. Συγκρίνετέ την με την αντίδραση του Μόμμιου, όταν δεν του επεστράφησαν τα έργα τέχνης που είχε δανείσει.**

Το απόσπασμα από τα Απομνημονεύματα του Μακρυγιάννη, στο οποίο αναφέρεται το σχολικό βιβλίο είναι το εξής:

«Είχα δυο αγάλματα, περίφημα, μια γυναίκα κι ένα βασιλόπουλο ατόφια – φαίνονταν οι φλέβες· τόση εντέλειαν είχαν. Όταν χάλασαν τον Πόρον, τα 'χαν πάρη κάτι στρατιώτες και εις τ' Άργος θα τα πουλούσαν κάτι Ευρωπαϊών· χίλια τάλλαρα γύρευαν. Άντεσε κ' εγώ εκεί, πέρναγα· πήρα τους στρατιώτες, τους μίλησα· «Αυτά και δέκα χιλιάδες τάλλαρα να σας δώσουνε, να μην το καταδεχτήτε να βγουν από την πατρίδα μας. Δι' αυτά πολεμήσαμεν». (Βγάζω και τους δίνω τρακόσια πενήντα τάλλαρα.)· κι όταν φιλιωθούμεν με τον Κυβερνήτη, (ότι τρωγόμαστε), τα δίνω και σας δίνει ό,τι του ζητήσετε διά να μείνουν εις την πατρίδα απάνου» (βλ. Στρατηγού Μακρυγιάννη Απομνημονεύματα, τόμος Β', Ελληνικά Γράμματα/Τα Νέα 2006).

Η στάση του Μακρυγιάννη, όταν είδε ότι κάποιοι στρατιώτες σκόπευαν να πουλήσουν τα αρχαία αγάλματα, και η αντίδραση του Μόμμιου, όταν δεν του επεστράφησαν τα έργα τέχνης που είχε δανείσει, είναι διαμετρικά αντίθετες. Ο αγωνιστής του '21 αναγνωρίζει την αξία των αγαλμάτων –αξία όχι υλική αλλά πολιτισμική– και φροντίζει να μείνουν στην πατρίδα του. Είναι χαρακτηριστικό το σχόλιο του ποιητή Γιώργου Σεφέρη για το χωρίο: «Δε μιλά ο Λόρδος Βύρων, μήτε ο λογιότατος, μήτε ο αρχαιολόγος· μιλά ένας γιος τσοπάνηδων της Ρούμελης με το σώμα γεμάτο πληγές. “Γι'αυτά πολεμήσαμε”. Δεκαπέντε χρυσοπίκιλτες ακαδημίες δεν αξίζουν την κουβέντα αυτού του ανθρώπου. Γιατί μόνο σε τέτοια αισθήματα πραγματικά και όχι σε αφηρημένες έννοιες περί του κάλλους των αρχαίων ημών προγόνων ή σε καρδιές αποστεγνωμένες που έχουν πάθει ακαταληψία από το φόβο του χύδην όχλου». (βλ. Δοκιμές, εκδ. Ίκαρος, Αθήναι 1981). Αντίθετα, ο Ρωμαίος στρατηγός αδιαφόρησε για τα έργα τέχνης που είχε δανείσει και τ' άφησε να χαθούν.

Οι αντίθετες αυτές αντιδράσεις των δυο ιστορικών προσώπων δείχνουν, θετικά και αρνητικά, τη στάση κάθε ανθρώπου απέναντι στην πολιτιστική κληρονομιά, είτε τη δική του είτε κάποιων άλλων, απέναντι στην ιστορία και την εθνική πολιτισμική ταυτότητα.

VI. Η Αλεξάνδρεια

12. Οι Αλεξανδρινοί

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ-ΑΣΚΗΣΕΙΣ-ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. α) Ποια είναι, σύμφωνα με τον Δίωνα, τα πλεονεκτήματα της Αλεξάνδρειας που την κάνουν να ξεχωρίζει τόσο;
- β) Για ποιο λόγο, κατά τη γνώμη σας, αναφέρει ο Δίων τα πλεονεκτήματα αυτά;

α) Τα πλεονεκτήματα της Αλεξάνδρειας, κατά τον Δίωνα, είναι τα εξής:

- «Η πόλη υπερέχει κατά πολύ ως προς το μέγεθος και τη θέση και κατατάσσεται δεύτερη (ενν. μετά τη Ρώμη) ανάμεσα στις πόλεις που βρίσκονται κάτω από τον ήλιο (δηλ. σε σύγκριση με όλες τις πόλεις που υπάρχουν στον κόσμο)».
- «Η ιδιαίτερη φύση του ποταμού (του Νείλου) είναι ανώτερη από κάθε περιγραφή και ως προς τα παράδοξα που συνδέονται μ' αυτόν και ως προς την ωφελιμότητά του». Ένα από τα «παράδοξα» του ποταμού ήταν ασφαλώς η άνοδος της στάθμης του νερού το καλοκαίρι, που είχε ως συνέπεια να πλημμυρίζουν τεράστιες εκτάσεις.
- Το περίφημο λιμάνι της. Η Αλεξάνδρεια, στο απόγειο της ακμής της, ήταν ο μεγαλύτερος εμπορικός κόμβος της Μεσογείου. Το εισαγωγικό και εξαγωγικό εμπόριο ήταν η μεγαλύτερη πηγή πλούτου για την πόλη (βλ. «και σε όλη τη θάλασσα από την πλευρά μας ... όσο και στον Ινδικό Ωκεανό. Έτσι είναι στα χέρια σας το εμπόριο όχι νησιών ούτε λιμανιών ούτε κάποιων πορθμών και ισθμών, αλλά ολόκληρης σχεδόν της οικουμένης»).
- Η νευραλγική (ιδιαίτερα σημαντική) θέση της: «Η πόλη βρίσκεται σε ένα σταυροδρόμι όλης της γης ... τους φέρνει σε επαφή μεταξύ τους και, στο βαθμό που είναι δυνατό, τους κάνει συγγενείς»). Η Αλεξάνδρεια ήταν ένα σταυροδρόμι πολιτισμών και οι επισκέπτες που έφταναν σ' αυτήν, ακόμα και από απομακρυσμένες περιοχές, της έδιναν ένα χαρακτήρα κοσμοπολίτικο.

β) Ο Δίων αναφέρει τα πλεονεκτήματα της πόλης θέλοντας να δείξει στους Αλεξανδρινούς πως ο,τιδήποτε ανάρμοστο κάνουν τους εκθέτει σ' όλον τον κόσμο, καθώς «δεν γίνεται κρυφά ούτε μπροστά σε λίγους, αλλά μπροστά σε όλον τον κόσμο» και ότι τους ακούνε και τους βλέπουν «μύρια έθνη, τόσο Έλληνες και τόσοι βάρβαροι».

2. «στο θέατρο ή στο στάδιο»: Τι παρακολουθούσαν οι Αλεξανδρινοί στο θέατρο και τι στον στάδιο;

Στο στάδιο θα πρέπει να γίνονταν αθλητικοί αγώνες (οι Αλεξανδρινοί γνωρίζουμε ότι αγαπούσαν ιδιαίτερα τις αρματοδρομίες). Επίσης γίνονταν

ίσως μουσικοί και θεατρικοί αγώνες και, στα ύστερα ρωμαϊκά χρόνια, οι γνωστές ρωμαϊκές θηριομαχίες και μονομαχίες.

Στις εγκαταστάσεις του θεάτρου φιλοξενούνταν ασφαλώς θεατρικά και καλλιτεχνικά δρώμενα: παραστάσεις μίμων, μουσικές εκδηλώσεις και συναυλίες (καθώς οι Αλεξανδρινοί αγαπούσαν πολύ τις γιορτές και τη μουσική), λατρευτικές εορταστικές τελετές και, ίσως, ανοιχτές συζητήσεις και πολιτικές συγκεντρώσεις. Οι παραστάσεις τραγωδιών και κωμωδιών αποτελούσαν πλέον παρελθόν.

3. Ποιες δραστηριότητες αναφέρει ο Δίων, όταν λέει ότι, έξω από το θέατρο και το στάδιο, οι Αλεξανδρινοί φέρονται «φυσιολογικά»;

Σύμφωνα με το κείμενο, οι Αλεξανδρινοί συμπεριφέρονται «φυσιολογικά», είναι «μετρημένοι» και λογικοί, «όταν προσφέρουν θυσία» (δηλ. κατά τη λατρεία των θεών, όταν εκτελούν τις θρησκευτικές τους υποχρεώσεις) και «όταν περπατούν μόνοι». Ασφαλώς «φυσιολογικά» θα πρέπει να συμπεράνουμε ότι συμπεριφέρονταν και όταν εργάζονταν καθώς και στον ιδιωτικό τους βίο, ενώ συμπεριφέρονταν ως «όχλος», παραφέρονταν και ασχημονούσαν, όταν συγκεντρώνονταν ως πλήθος στο θέατρο ή στο στάδιο.

4. Σε ποιες εκδηλώσεις παρατηρούμε σήμερα ακραίες αντιδράσεις του κοινού, ανάλογες με τις αντιδράσεις των Αλεξανδρινών;

Κατά τον Δίωνα, οι Αλεξανδρινοί είχαν πραγματικό πάθος με τα θεάματα. Ενώ γενικά φέρονταν απόλυτα «φυσιολογικά», όταν έμπαιναν στο θέατρο ή στο στάδιο, για να παρακολουθήσουν κάποια παράσταση ή αγώνα, γίνονταν «άλλοι άνθρωποι», άλλαζε ολοκληρωτικά η συμπεριφορά τους, «έχαναν τα λογικά τους από το τραγούδι και τις ιπποδρομίες». Όπως παρατηρεί ο Δίων, βρίσκονταν σε τέτοιο παροξυσμό και αναταραχή, ώστε κατά τη διάρκεια της παράστασης ή του αγώνα «δεν βλέπουν και δεν ακούνε» και μετά τη λήξη τους, περνούσαν μέρες για να κοπάσει η ταραχή. Παρόμοιες ακραίες αντιδράσεις και συμπεριφορές του κοινού παρατηρούμε σήμερα σε αθλητικούς αγώνες (κυρίως ποδοσφαιρικούς) αλλά και σε συναυλίες (κυρίως ροκ μουσικής).

VII. Αθλητισμός και αθλήματα

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ-ΑΣΚΗΣΕΙΣ-ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

Συνοδευτικά κείμενα

1. Ν.Γιαλούρης, *Ελληνική Τέχνη. Αρχαία Γλυπτά*, Αθήνα 1995,
2. Γιώργος Σεφέρης, «*Δελφοί*», *Δοκιμές*, τόμ.Β', Αθήνα 1974)

1. α) Ανατρέξτε σε ένα λεξικό της αρχαίας ελληνικής γλώσσας και δείτε τη βασική σημασία των λέξεων *ἄθλος*, *ἄθλον*, *ἄθλιος*. Ποια είναι η σχέση της λέξης *αθλητής* με τις βασικές αυτές σημασίες;

Ἄθλον (τό) είναι το έπαθλο, το «βραβείο αγωνίσματος». ἄθλος (ό) είναι ο «αγώνας για βραβείο» και ἄθλιος (λέξη ετυμολογικά συγγενής με τις δυο προηγούμενες) ήταν «αυτός που κερδίζει το βραβείο» (αρχική σημασία)¹. Η σημερινή σημασία της λέξης ἄθλιος (=ταλαίπωρος, δυστυχής, αξιολύπητος), που ήταν ήδη αρχαία, προέκυψε από τη δυσάρεστη, εξαιτίας της έντασης και της κόπωσης, κατάσταση του αθλητή στους ἄθλους, τα αγωνίσματα για την απόκτηση του ἄθλου, δηλαδή του επάθλου του νικητή².

Η λέξη αθλητής (ν.ε. σημασία: αυτός που ασκείται συστηματικά με ένα ή περισσότερα αθλήματα και συνήθως μετέχει σε αθλητικούς αγώνες³) ήταν ήδη αρχαία (= διεκδικητής επάθλου ή βραβείου⁴). Ο αθλητής, όπως και οι λέξεις αθλητισμός και έπαθλο, συνδέεται ετυμολογικά με τις λέξεις της αρχαίας ελληνικής που προαναφέραμε. Από τη μελέτη λοιπόν των λέξεων και των σημασιών τους προκύπτει ότι μέσα στις δυο αυτές έννοιες (του αγώνα και του βραβείου) εμπεριέχεται η δυαδική σχέση της προσπάθειας και της ανταμοιβής, του αγώνα και της επιβράβευσης.

β) Ο όρος παλαιίστρα δεν δηλώνει το χώρο που προορίζεται αποκλειστικά για την πάλη, αλλά έχει ευρύτερο περιεχόμενο, ανάλογο με αυτό που έχει σήμερα ο όρος στίβος. Τι συμπέρασμα θα μπορούσαμε να βγάλουμε από τη διαπίστωση αυτή για το αγώνισμα της πάλης;

Οι παλαιίστρες, όπως και τα γυμνάσια (βλ. επόμενη ερώτηση) ήταν χώροι-οικοδομήματα μέσα στα οποία ασκούνταν η αθλητική δραστηριότητα στην αρχαία Ελλάδα και συνδέονταν τόσο με τη

¹ Βλ. Liddell-Scott, *Επιτομή του μεγάλου λεξικού της ελληνικής γλώσσας*, εκδ. Πελεκάνος.

² Βλ. Γ.Μπαμπινιώτη, *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*, κέντρο Λεξικολογίας.

³ Βλ. *Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσ/νίκης, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών (Ιδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη).

⁴ Βλ. Liddell-Scott, *Επιτομή του μεγάλου λεξικού της ελληνικής γλώσσας*, εκδ. Πελεκάνος.

σωματική όσο και με την πνευματική αγωγή και διάπλαση των νέων (βλ. και σχολικό βιβλίο, σ.88).

Η παλαιότερα λοιπόν, που χτιζόταν συνήθως δίπλα στο γυμνάσιο, ήταν ένας χώρος, στον οποίο τα παιδιά εκπαιδεύονταν όχι μόνο στην πάλη αλλά γενικότερα στη γυμναστική⁵. Το γεγονός λοιπόν ότι οι παλαιότερες στην αρχαιότητα ήταν χώροι άθλησης και δεν ήταν προορισμένοι αποκλειστικά για τα αγωνίσματα της πάλης δείχνει τη σπουδαιότητα των αγωνισμάτων αυτών στο πρόγραμμα άθλησης των νέων αλλά και τη γενικότερη σημασία του αθλητισμού στην εκπαίδευσή τους. Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι η γυμναστική –όπως και η μουσική– ήταν βασικοί προσανατολισμοί της εκπαίδευσης στην αρχαία Ελλάδα.

γ) Ποια είναι η αρχική σημασία της λέξης γυμνάσιο;

Το γυμνάσιο ήταν ένας επίπεδος χώρος άσκησης με αρκετό μήκος, ώστε να είναι δυνατή η διεξαγωγή του δρόμου σταδίου. Επίσης θα πρέπει να περιλάμβανε και σημεία κατάλληλα για την άσκηση στα υπόλοιπα αγωνίσματα, κυρίως στα άλματα και στις ρίψεις. Ονομάστηκε έτσι, επειδή εκεί οι νέοι ασκούνταν γυμνοί και για τον ίδιο λόγο το σύνολο των ασκήσεων πήρε το όνομα γυμναστική.

Οι πρώτες πληροφορίες για την ύπαρξη προγραμμάτων ασκήσεων και γυμναστικής προέρχονται από τον 6^ο αι. π.Χ. Τότε χρονολογείται και η ίδρυση στην Αθήνα των πρώτων γυμνασίων.

Ο πρωταρχικός λόγος λοιπόν ίδρυσης των γυμνασίων ήταν ο αθλητισμός. Σιγά-σιγά όμως, επειδή στους χώρους αυτούς συγκεντρώνονταν πολλοί νέοι, έφταναν εκεί και διάφοροι δάσκαλοι, φιλόσοφοι και καλλιτέχνες, που έβρισκαν πρόσφορο έδαφος και ακροατήριο για να εκθέτουν τις θεωρίες τους. Έτσι, από τον 4^ο αι. π.Χ., όταν εκτός από την άσκηση του σώματος δινόταν βάρος και στην άσκηση της διάνοιας, τα γυμνάσια έγιναν κύτταρα και της πνευματικής ζωής. Δεν είναι τυχαίο ότι τρεις από τις σημαντικότερες φιλοσοφικές σχολές της αρχαιότητας ιδρύθηκαν σε αθηναϊκά γυμνάσια: η Πλατωνική στην Ακαδημία, η Αριστοτελική στο Λύκειο και η Κυνική στο Κυνόσαργες. Τα γυμνάσια λοιπόν υπήρξαν ο αποφασιστικότερος παράγοντας για τη διαμόρφωση της αρχαίας ελληνικής νεολαίας και έπαιψαν να υφίστανται μόνο με την πτώση του αρχαίου κόσμου.

⁵ Ο Βιτρούβιος στο κείμενό του *Περί Αρχιτεκτονικής* αποτελεί μια σημαντική αρχαία πηγή γι' αυτόν τον τύπο κτίσματος και παρέχει πολλές πληροφορίες για την «παλαιότερα ελληνικού τύπου» (όπως την ονομάζει). Όπως περιγράφει, η παλαιότερα ήταν ένας τετράγωνος ή παραλληλόγραμμος χώρος, με το έδαφος καλυμμένο από λεπτή άμμο, που περιβαλλόταν από κιονοστοιχίες. Γύρω-γύρω υπήρχαν δωμάτια, τα οποία μπορούσαν να έχουν πολλές λειτουργίες: μπάνια, χώροι παιχνιδιού (μπάλας), αποδυτήρια και αποθηκευτικοί χώροι ρούχων, χώροι συνάθροισης, παρατήρησης ή διδασκαλίας, και αποθήκες ελαίων, σκονών ή άλλου αθλητικού εξοπλισμού.

2. Παρατηρήστε με προσοχή τον Ηνίοχο και καταγράψτε τις παρατηρήσεις και τις αντιδράσεις σας. Διαβάστε επίσης στα Συνοδευτικά Κείμενα την περιγραφή του αρχαιολόγου Ν.Γιαλούρη και το απόσπασμα από τις Δοκιμές του Γιώργου Σεφέρη και σημειώστε πού συμπίπτουν οι τρεις περιγραφές (η δική σας, του αρχαιολόγου και του ποιητή) και, κυρίως, πού διαφέρουν.

Ο Ηνίοχος, όπως δηλώνει και η ίδια η λέξη, παριστάνει έναν αναβάτη άρματος, ένα νεαρό άνδρα που κρατάει τα ηνία, τα χαλινάρια. Υποθέτουμε ότι ήταν μια μορφή μεγαλύτερης σύνθεσης, που παρίστανε ένα άρμα, πάνω στο οποίο βρισκόταν ο νέος άνδρας του αγάλματος. Ο Ηνίοχος, σεμνός και ανέκφραστος, στητός και σχεδόν ακίνητος, φορώντας το χιτώνα που τυπικά φορούσαν οι ηνίοχοι, έχει στο κεφάλι του την ταινία του νικητή. Η απόδοση του προσώπου του δείχνει ότι ο νεαρός αυτός άνδρας διατηρεί την αυτοκυριαρχία του και ελέγχει κάθε κίνηση στο χώρο. Θα μπορούσαμε να υποθέσουμε πως ο αγώνας έχει τελειώσει κι ο Ηνίοχος, ήρεμος, απολαμβάνει τις επευφημίες του πλήθους και χαίρεται τη νίκη του.

Κάτω απ' την ταινία και γύρω απ' τ' αφτιά, μπούκλες γλιστράνε προς το σβέρκο και τα μάγουλα. Ο λαιμός του είναι δυνατός. Η μύτη κοντή και στενή, τα μάτια αμυγδαλωτά, στοχαστικά, πλαισιωμένα από έντονα βλέφαρα.

Ευδιάκριτη είναι η φλέβα του χεριού που κρατάει τα ηνία, δείγμα δύναμης και σιγουριάς για τη νίκη. Ο χιτώνας του ζώνεται στη μέση, ελαφρά ανασηκωμένος προς τα πάνω, ώστε να σχηματισθούν πλούσιες πτυχές πάνω απ' τη ζώνη. Το κάτω μέρος του χιτώνα πέφτει σε βαθιές κάθετες πτυχές μέχρι τους αστραγάλους, ενώ στο λαιμό το φόρεμα σχηματίζει ένα ντεκολτέ. Ο χιτώνας συγκρατείται από ταινίες που περνούν σαν τράντες πάνω από τους ώμους και κάτω από τις μασχάλες και σταυρώνεται στη ράχη. Κάτω από το μακρύ χιτώνα προβάλλουν δυο γυμνά πόδια, που φαίνονται ακίνητα.

Η περιγραφή του αρχαιολόγου Ν. Γιαλούρη είναι παραστατική και παρέχει στον αναγνώστη όλες τις απαραίτητες πληροφορίες για τη μορφή του περίφημου αγάλματος που εκτίθεται στο Μουσείο των Δελφών, επιμένοντας ιδιαίτερα στην ενδυμασία του. Η περιγραφή του περιλαμβάνει ειδικές λεπτομέρειες (βλ. «Τους σγουρούς βοστρύχους του ... κατά τη διάρκεια του αγώνα»), αλλά και γενικές παρατηρήσεις και κρίσεις (βλ. «Ο Ηνίοχος εικονίζεται ... επευφημούσε», «Το κεφάλι και το στήθος στρέφουν ελαφρά ... τη συμμετρία με την ευρυθμία»).

Η περιγραφή του ποιητή Γ. Σεφέρη, συγκρινόμενη με την αντικειμενική επιστημονική περιγραφή του αρχαιολόγου, έχει καθαρά προσωπικό χαρακτήρα. Ο ποιητής προσπαθεί περισσότερο να εκφράσει την προσωπική του αίσθηση και σχέση με το άγαλμα που αντίκρισε στο Μουσείο. Γίνεται βέβαια αναφορά σε βασικές λεπτομέρειες του αρχαίου αγάλματος (βλ. «τα αμυγδαλωτά μάτια ... στο χάσμα του καιρού»), γρήγορα όμως η παράθεση των χαρακτηριστικών του αγάλματος υποχωρεί κι ο ποιητής διαφεύγει προς το στοχασμό (βλ. «Έπειτα η ανάλυση σ' ενοχλεί ...»). Στις

τελευταίες γραμμές του αποσπάσματος η περιγραφή έχει πλέον εγκαταλειφθεί κι ο ποιητής συνειρμικά αναρωτιέται αν ο σύγχρονος παρατηρητής, ακόμη και ο ειδικός, ο γνώστης, μπορεί «να προσεγγίσει την ψυχή που έπλασε» αυτά τ' αγάλματα, αν ο σύγχρονος άνθρωπος είναι σε θέση, πέρα από ειδικές γνώσεις και πληροφορίες, να επικοινωνήσει ουσιαστικά με τον αρχαίο κόσμο.